

FOLYÓK ÉS VÁROSOK RIVERS AND TOWNS

Szerkesztette / edited by:
Mód László

SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék
University of Szeged, Department of Ethnology and Cultural Anthropology

SZEGED
2015

A kötet a 8. Nemzetközi Néprajzi Szeminárium /SemEthnoSz/
(2007. augusztus 21–27.) kutatási eredményei alapján készült.

The book is the result of the 8th International Seminar of Ethnology
/SemEthnoSz/ (27.–21. August, Szeged, Hungary)

A kötet megjelenését támogatta / The book was supported by:
Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara
Faculty of Arts, University of Szeged

Az első borítón / Front cover:
Képeslap Szanka József gyűjteményéből
Postcard from the private collection of József Szanka

A hátsó borítón / Back cover:
A Tisza partja Szeged központjában
The bank of Tisza in the centre of Szeged
(Készítette: Mód László / Taken by László Mód)

A tanulmányokat fordította és nyelvileg lektorálta
Translated and controlled by:
Antalffy Elayne
Mód László

Műszaki szerkesztés / technical editor:
Szeri László

© Mód László, 2015

ISBN: 978-963-306-413-9

Nyomdai kivitelezés / Printed by:
Innovariant Nyomdaipari Kft., Algyő
Felelős vezető / Director: Drágán György
www.innovariant.hu
<https://www.facebook.com/Innovariant>

BEVEZETÉS

A víz alapvető biológiai szükségletek kielégítése mellett sok szállal kapcsolódik a kultúrához, hiszen a vallások szimbólumrendszerében és rítusaiban éppen úgy megtalálható, mint egy-egy közösség hiedelmeiben, képzeteiben. Napjainkban különösen az édesvizek megfelelő használata nagy kihívást jelent, hiszen ez az erőforrás nem áll korlátlanul a rendelkezésünkre. A társadalomtudományok érdeklődése a vízhasználat kérdései iránt elsősorban a gyűjtögető, a földművelő és az állattartó közösségek vonatkozásában figyelhető meg, különösen azokon a térségeken, ahol e természeti elem elosztásához sajátos normák és szabályok kapcsolódnak. A modern társadalmak vízgazdálkodásáról, vízhez való viszonyáról azonban nagyon kevés információval rendelkezünk, ami többféleképpen magyarázható.

Az elmúlt évtizedek folyamán egyre fokozódó érdeklődés mutatkozik antropológusok, néprajzkutatók, történészek és művelődéstörténészek körében a víz kulturális aspektusai iránt, hiszen e természeti elem sok esetben nemcsak a szabadidő eltöltésének, szervezésének egyik eszköze, hanem alkalmat nyújtott, lehetőséget teremtett különböző társadalmi csoportok közötti határok kifejezésére és megerősítésére. A víz ugyanakkor bizonyos mértékig egyesítő szerepet is betölthet, mivel a regionális és nemzeti identitások és a szolidaritás közvetítőjeként is funkcionálhat.¹

Klaus Roth a folyók kettős arcára mutatott rá, ami egyfelől összekötő, másfelől elválasztó szerepkört jelenthet. Különböző gazdasági, politikai, hadászati, etnikai és kulturális tényezők határozhatják meg azt, hogy a folyók melyik aspektusa válik láthatóvá.²

2005-ben látott napvilágot egy olyan kiadvány, amely a „Programme Culture 2000” elnevezésű projekt keretében folytatott vizsgálatok eredményeiről számolt be. A résztvevők abból a felismerésből indultak ki, miszerint a városokat gyakran a folyóikkal azonosítják, azaz szoros kapcsolat áll fent közöttük. A folyók egyszerre tölthetnek be összekötő és elválasztó szerepet, ugyanakkor sokféle jelentés köthető hozzájuk, amelyek nem egy alkalommal ellentétesek. Gyakran ké-

¹ Anderson, Susan C.: Introduction: The Pleasure of Taking the Waters. In: Andreson, Susan C.–Tabb, Bruce H. (eds.): *Water, Leisure and Culture. European Historical Perspectives*. Berg, Oxford, 2002. 1–8.

² Roth, Klaus: Rivers as Bridges–Rivers as Boundaries. Some Reflections on Intercultural Exchange on the Danube. *Ethnologia Balkanica. Journal of Balkan Ethnology* 1997/1. 20–28.

peznek határokat különböző országok és régiók között, ami több esetben politikai folyamatokkal és konfliktusokkal hozható összefüggésbe. A folyók a partjaikon élő közösségek számára kedvező feltételeket kínálnak a víz mint sokoldalúan hasznosítható erőforrás kiaknázására. A városok és folyók kapcsolata ugyan évszázadokon keresztül fennmaradt, a modernizáció és az iparosítás valamint a települések terjeszkedése miatt egyre inkább meglazult. A lakosság a vízfolyásokat gyakran energiaforrásként vagy a felhalmozódott szennyvíz elvezetésére használta, éppen ezért tisztaságukat elveszítve egész sor negatív képzet társult hozzájuk. Napjainkban azonban egyre több európai város próbálja felfedezni a folyókat és környezetüket, amelyeket különböző módon igyekeznek kiaknázni és beépíteni az urbanisztikai fejlesztésekbe.³

A Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszéke által 2007. augusztus 21–27. között megrendezett VIII. Nemzetközi Diákszeminárium a víz és a városi életmód problematikáját választotta témájául, ami sajátos kutatási módszerek alkalmazását kívánta meg a résztvevőktől. A terepmunka egy olyan településhez kapcsolódott, amelynek nemcsak a múltja, hanem a jelene is szorosan összefonódik e természeti elemmel. A Maroson és a Tiszán szállított só jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy Szeged fontos kereskedelmi központtá válhasson. A folyók hátán érkező tutajok ugyanakkor megteremtették a fafeldolgozó iparágak alapjait, éppen ezért kibontakozhatott például a hajóépítés. A 20. század elejétől a vízi szállítás ugyan háttérbeszorult, ám a Tiszát időközben felfedezte magának a szegedi polgárság, amelynek egyes csoportjai sajátos fürdőkultúrát teremtettek. Napjainkban is népszerűnek számít az Anna-víz, amelynek rendszeres fogyasztása nemcsak a helyi lakosság körében figyelhető meg, hanem más településekről is rendszeresen felkeresik a kutat. A Tisza a tudatosan megszerkesztett, a város imázsát kifejező jelképek között is megtalálható, ami különböző fesztiválok illetve turisztikai kiadványokban, reklámokban tűnhet fel. Az árvizek, főként az 1879-es emléke is elevennek mondható, hiszen az évfordulókon a városban rendszeresen szerveznek megemlékezési rítusokat, amelyek sok esetben a folyó és a város ambivalens kapcsolatára irányítják rá a figyelmet. A rendezvényeken kívül az emlékezet tárgyiasult megnyilvánulásaival is lépten nyomon találkozhatunk, amelyek emlékművek, vízszintjelölések formájában ölthetnek konkrét alakot.

³ Bosi, Giulia-Ronconi, Michele (ed.): *I fiumi come infrastrutture culturali. Rivers as Cultural Infrastructures*. Editrice Compositori, Bologna, 2005.

A nemzetközi diákszemináriumra a zágrábi, a pozsonyi Comenius és a turkui finn egyetem néprajzi tanszékeiről érkeztek diákok és tanárok, akik a magyar résztvevőkkel együtt a megérkezést követő napon, azaz augusztus 22-én bemutatták a témával kapcsolatos korábbi kutatásaikat. Mód László a vízhasználat megközelítési lehetőségeiről, Szeged és a Tisza viszonyáról, valamint a folyóparton kialakult üdülőtelepekről beszélt, amelyek a szabadidő eltöltésének sajátos lehetőségeit kínálják. Tóth Csaba a jelentősebb árvizek és az emlékezet kapcsolatáról értekezett, középpontba állítva az 1879. évit, amely Szeged történetében meghatározó szerepet töltött be, hiszen a város nagy része áldozatul esett e természeti csapásnak. Gyarmati Sándor az úszóházak sajátos világát próbálta értelmezni előadásában, amelyek szorosan kapcsolódnak a szegedi polgárság által kialakított fürdőkultúrához. Az utolsó magyar előadó, Seres Ágnes nemcsak az Anna-víz használatának múltját vázolta fel, hanem bemutatta a fogyasztási szokásokat is. Juraj Janto Pozsonyból a Duna és a szlovák főváros kapcsolatáról tartott előadást, a finn vendégek (Timo J. Virtanen: Water as an imago element - Turku Case; Karoliina Autere: Cultural Landscapes Along the River Aura; Anna Leimola: River Aura as an Everyday Life Resource) pedig Turku folyóját, az Aurát állították beszámolóik középpontjába. A Zágrárból érkező diákok, Krešimir Bermanec, Mario Katić és Tomislav Oroz a víz és a délszláv hiedelemrendszer és szokások összefüggéseire illetve a vízhasználat hagyományos technikáira igyekeztek felhívni a figyelmet.

A terepkutatás helyszíneinek (üdülőtelepek, úszóházak, árvízi emlékművek, Anna-kút) a felkeresése után a munka négy csoportban folyt külföldi és magyar diákok illetve egyetemi oktatók közreműködésével, akik interjúkat készítettek és megfigyeléseket végeztek. A résztvevők tapasztalataikról az utolsó napon számoltak be, majd a záróvacsora alkalmával gyakorlatban is megismerkedhettek a szegedi halászlé elkészítésének sajátos technikájával. A víz és a városi életmód kapcsolatát vizsgáló szemináriumnak különböző nézőpontok és módszerek alkalmazásával sikerült megragadnia megfelelően a kutatási témát, amely újszerűnek számít a néprajzi vizsgálatok területén. Az összegyűjtött anyag feldolgozását követően eredményeinkről jelen tanulmánykötetben szeretnénk beszámolni, amely a korábbi gyakorlatot követve az írásokat angol és magyar nyelven teszi közzé.

Mód László

SZEMPONTOK A SZEGEDI ÚSZÓHÁZAK KUTATÁSÁHOZ

Számos Szegedre látogató turistának akadhat meg a szeme a Szabadság úszóház Tiszán ringó hatalmas szerkezetén. Ha egy helyi lakostól érdeklődünk, akkor jó eséllyel nem fogunk választ kapni arra a kérdésekre, hogy vajon milyen célt szolgál az építmény: valamelyik egyesület tulajdonát képező sporttelepről van szó, vagy netalán vendéglátóipari létesítményről? Kik látogatják? Miképp üzemeltetik? Mióta áll a Tiszán?

Tanulmányom elsősorban olyan szempontokat igyekszik felvázolni, amelyek mentén lehetővé válik a szegedi úszóházak kutatása, társadalomtörténeti, várostörténeti és antropológiai keretek közé illesztése. A téma azért is tekinthető hálásnak, mert a tiszai úszóházak intézményükben és látogatóik révén társadalmilag egyedi survival jelenségnek számítanak. A szabadidejüket az úszóházakon töltő csoportok eredetét a két világháború közti Szeged polgári életében, vagy akár még korábban, a 19. század második felében kereshetjük. Mindezek ellenére sem található az úszóházak intézményéről társadalomtudományos igénnyel készült elemzés. Az egyetlen feldolgozás Bátyai Gitta nosztalgikus hangvételű munkája, melynek adatgyűjtése jelen dolgozat kiindulópontjával szolgált. Kevesen ismerik az úszóházakhoz kapcsolódó, mára már leltűnt, vagy csak nyomaiban fellelhető fürdőéletet, ami miatt érdemesnek bizonyulnak arra, hogy jobban szemügyre vegyük őket.

AZ ÚSZÓHÁZAK SZEGEDEN AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚIG

A város lakossága számára a szegedi Tisza-part meglehetősen sokrétű funkcióval bírt. A 19. század elején a halászat illetve a vízi közlekedés és áruszállítás kapcsolódott szorosan a folyóhoz, amely egyfajta munkaterületként jelenhetett meg a helybeliek gondolkodásában.¹ A Tisza-part rendezésének kérdése folyamatos témát adott a szegedi publicisztika számára.

Európában a 19. század második felének urbanizációs trendjeivel együtt a városi lakosság életmódbeli változása is bekövetkezett. Az állam ekkor kiépülő jóléti funkciói, a munkaidő szabályozása révén meg-

¹ Nagy 1991. 115.

jelent a szabadidő jelensége a modern társadalmi keretek közt dolgozó városiak életében. A polgárság körében az időtöltés kedvelt formájává vált a magyarországi főúri réteg berkeiben önmagát sajátos kultúrjelenséggé kinövő fürdőzés, valamint az ekkor születő sportmozgalmak. Ezen társadalmi igények formálódása teremthette meg a létjogosultságot az úszóházak számára.

A szegedi polgár szemében a Tisza elsősorban munkatérként jelenhetett meg, a folyóban való fürdőzés ugyanis nem felelt meg azoknak a normáknak, amelyeket a kialakuló polgári életvitel épített ki magának. A 19. század közepén a városi tanács által kijelölt tiszai szabadfürdők a felsővárosi mészegetőnél, valamint a Boszorkányszigetnél csupán a munkások illetve a parasztok számára jelenthették a fürdőzés társadalmilag elfogadott helyszínét.² Az önmagát életmódjában is reprezentatív módon megkülönböztetni igyekvő polgárság számára erkölcsi tabut jelenthettek a pucérnak számító férfiak, asszonyok és gyerekek által közösen használt partszakaszok. A folyótól nemcsak illemből maradtak távol, hanem a vízbe fulladt áldozatok magas száma is visszatarthatta őket, ami a 19. század végéig állandó problémát jelentett.

A szegedi polgárok számára két módon is kaput nyitottak a Tisza irányába azok a fürdőházak, amelyeknek a működéséről 1850-es évek vége óta rendelkezünk információkkal a helyi sajtó híradásaiból.³ Legfontosabb tulajdonságuk az volt, hogy kiszakították eredeti környezetéből, és „civilizálták” a fürdésre hivatott teret, mely korábban egy idegen, veszélyes, valamint alacsonyabb státuszú csoportokkal kapcsolatban álló Tiszához tartozott. A hajótest mikrokozmoszában a természettel érintkező látogató továbbra is biztonságban érezhette magát mind fizikailag, mind érzelmileg, hiszen nem kellett eltávolodnia társadalmilag meghatározott szerepétől. Az úszóház felépítése is igazodott a külön fürdőzés igényéhez. Egymástól elzárt fürdőkabinokban nyílt lehetősége a Tisza vizébe ereszkedni a látogatóknak, akik így csoportosan, elkülönülve hódolhattak a fürdés élvezetének. A Naschitzon például nyolc ilyen, méretükben eltérő kabin állt rendelkezésére, de volt egy nagy medence is.

A polgárság által látogatott fürdőházakon végletekig szabályozták a társas érintkezési formákat azért, hogy a hétköznapiakban megszo-
kott értékrend ebben a kontextusban se csorbuljon. A fürdő felépítésénél kettős szempontrendszerrel kellett kialakítani. Egyrészt igény mutatkozott

² Bányai 2003. 18.

³ Bányai 2003. 6.

arra, hogy a testedzésnek megfelelően, ugyanakkor a magánélet kiterjesztését is szolgálnia kellett. Ezt a Neumann-féle fürdőház esetében a következővel bizonyítja a publicista: „64 öltözővel és 8 kis magánfürdővel lesz ellátva. A tükörfürdő, hol az úszásra tanítatnak a kezdők, rendkívül nagy, s a testmozgásnak elég tért enged. Legkényelmesebb a családi fürdő, melynek viztükre középszerű szobánál nagyobb terjedelmű s óraszámra adatik ki oly családoknak, melyeknek egyes tagjai a közfürdőt látogatni nem akarják.”⁴

A fürdőház nemcsak a családi környezet számára biztosított lehetőséget a kikapcsolódásra, hanem könnyen észrevehető a hétköznapi élet társadalmi kereteinek alkalmazása is, a női-férfi szeparáció⁵ megvalósulása. A nők számára a fürdőzés meglehetősen alacsony óraszámban vált lehetővé, ami azt jelzi, hogy a városi fürdőket elsősorban a férfiak számára tartották fent. A gyermekeknek is alkalmuk nyílt a belépésre, mégpedig a nevelés részévé vált úszástanítás keretei közt. Ellentétben a felnőtt korosztállyal, számukra csak a testedzés társadalmilag elfogadott normái jelentettek jogosultságot az önálló fürdők használatára.⁶

Szem előtt kell tartanunk azt is, hogy a kor társadalmi fogalmai szerint a fürdőzés elsősorban társasági fórum, reprezentációs forma, nem pedig felfrissüléssel járó élvezet. Jelen kellett lennie a kötelező távolságtartásnak, mely a polgári életvitel kívánalmaihoz tartozott.⁷

A fürdőház működését biztosító személyzet tagjai közül fontos szerepet töltött be az úszómester, aki a vendégek épségére vigyázott, valamint a szabályok betartatására felügyelő uszodaparancsnok. A korabeli sajtó kiemeli, és pozitívumként utal a fürdő területén megvalósuló „katonás rendre”, mely ismét csak a polgári igényeknek felelt meg. Mindez éles ellentétet mutatott az alacsonyabb néprétegeknél kialakult, rendszer nélkülinek tartott gyakorlattal.

A fürdőházi élet egyes elemeit a vagyonos réteg által kialakított és fenntartott fürdőkultúrából kölcsönözhetette, ugyanakkor különbségek is megfigyelhetők. A fürdőzés 19. század végi formájában, az Osztrák-Magyar Monarchia kedvelt fürdőinek felkeresésével sokkal inkább kötődött az utazáshoz. Karlstadt, Bártfa és más neves fürdőhelyek a vagyonos, főúri életmódot folytató látogatók számára gyakran egzotikumként szolgáltak. A fürdőkultúra a nemesi életvitel része volt hosszú év-

⁴ Bányai 2003. 4.

⁵ A nemek fürdés közben való elkülönítése a kor előkelőnek számító fürdőinek mindegyikében általános gyakorlatnak számított az 1860-as évektől. Bányai 2003. 8., 15., 17.

⁶ Hadas 2002. 24.

⁷ Gyáni 2002.

századokon keresztül, csak a 18. század végétől kezdve lett a középréteg kultúrájának részévé. A kulturális adaptáció velejáróivá váltak a fürdőhelyeken kialakuló rítusok, melyek nélkülözhetetlenek voltak az eltérő társadalmi rétegek és a korosztályok súrlódásmentes együtt történő üdüléséhez.⁸ A látogatók által kedvelt témák saját egészségügyi problémáik megvitatásán túl a nemzetközi újdonságok illetve a zárt társaságok egyes tagjaira vonatkozó pletykák voltak.⁹ Különösen a vidéki polgárság számára, mint azt az előzőekben is említettem, nem létezett ilyen vonzata a fürdőt megtestesítő úszóházaknak. A polgári millió nyúlványai voltak, ahol a középosztály tehetősebb rétege kényelmes környezetben pihenhetett munkája után.

Szükséges kitérnem még két olyan tényezőre, melyek a 20. században az úszóházi élet átformálódásához vezettek. Említettem már, hogy a szegényebb rétegek számára kijelölt partszakaszokon gyakran fordult elő a vízbefulladás. A városi tanács több, félbemaradt terve után 1894-ben a felsővárosi partszakaszon közfürdőt létesített, mely 1923-ig működött többszöri felújítással. Egyetlen létesítmény azonban nem tudta kielégíteni az igényeket, a fulladások száma továbbra sem csökkent. A széles néprétegek számára elérhető biztonságos fürdőzés ugyan nem valósult meg, de a város vezetésének ezen kísérlete már jóléti törekvésekre utal. Szintén nem mennyiségében számított mérvadónak a nagyobb úszóház-tulajdonosok (Neumann Mór vagy Regdon István) azon gesztusa, hogy az árváknak ingyenes úszásoktatást biztosítottak, illetve olcsófürdőt is elkülönítettek a kevésbé tehető látogatók számára. Amellett, hogy az üzemeltető vállalkozók jótékonykodása elősegítette jobb társadalmi megítélésüket, a szegényebbek számára is lehetővé vált a testkultúra illetve a vízzel való kapcsolat fejlesztése.

A másik tényező, mely megváltoztatta az úszóházi kultúra arculatát, a sportegyesületek megjelenése volt. Szegeden ugyan már 1870 óta folyamatosan működött Csónakázó Egylet, melynek csónakháza központi helyen, a belvárosi híd mellett állt, csak a 20. század elején növekedett az ilyen típusú létesítmények száma.¹⁰ Elterjedésükkel ismét átalakult, tágult a városiak Tiszához fűződő kapcsolata. Ha a fürdőházakat a városi élet „hídfőállásainak” tekintettük a 19. században,

⁸ Kósa 1999. 156.

⁹ Kósa 1999. 168.

¹⁰ Bányai 2003. 11.

akkor azt kell mondanunk, hogy a folyó teljes birtokbavétele a sportegyesületeknek a 19–20. század fordulóján kirajzó csónakjaival valósult meg.

AZ ÚSZÓHÁZAK A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚIG

A 20. század első felében nagyszámban létesített úszóházak több szempontból különböztek a vállalkozók által működtetett fürdőktől. Egyik legjelentősebb változás a tulajdonforma módosulása. A 19–20. század fordulóján megalakuló és a Tiszán úszóházakat építő vagy vásárló sportegyletek tagjai már nem fizető, ideiglenes látogatókként, hanem résztulajdonosként használták a létesítményeket.

Az 1870 óta fennálló és az 1879-es árvíz idején mentési munkálatokat végző Szegedi Csónakázó Egylet bizonyos értelemben átmenetet jelentett a sportéletet hangsúlyozó csónakházak és az elegáns fürdőhelyek között. Úszóházukat, mely 1894-től a belvárosi híd mellett helyezkedett el, még furcsa kettősség jellemezte, ugyanis a csónakok tárolására és vízreocsátására alkalmas térségtől elkülönülve ugyanolyan hangsúlyt kaptak a különböző szalonhelyiségek, az öltözők és a tréningsszoba. A kortárs sajtó szerint a komfort arra irányult, hogy a hölgyközönség nagyobb kedvet kapjon a vízisportokban való aktív részvételre.¹¹ Valószínűleg nem ez lehetett az egyetlen ok a helyiségek fenntartására. A társasági élet színteréül szolgáltak, de már nem egy passzív időtöltési forma adta az összejövetelek apropóját, hanem a csónakázás és az úzás. Az első világháborúig alapított „Tisza” Szegedi Evezős Egylet és a Szegedi Evezős Klub légrétege már jóval inkább a sportélet irányába tolódtott el.¹²

Az első világháborút követően a közismert események hatására beszűkült utazási lehetőségeknek köszönhető az, hogy az 1920-as években egymás után jöttek létre az új úszóházak, amikor már valóságos verseny folyik az előnyösebb partszakaszokért. A különféle alapokon szerveződő csoportok a sportolás mellett már reprezentatív célokból is helyet kívántak maguknak a Tiszán. Eltérő vagyoni helyzettel, társadalmi háttérrel rendelkezett például a Szegedi Regatta Egylet jómódú tagsága és a központjukat a Felső-Tisza-parton kialakító Szegedi Úszóegylet fiatal sportolói.¹³ A szervezeti egységet néhol elszakadási kísérle-

¹¹ Bányai 2003. 11.

¹² Bányai 2003. 21–22.

¹³ Bányai 2003. 25.

tek törték meg. 1926-ban a Csónakázó Egyletből sikertelenül próbált kiválni néhány tag Wesselény Hajós Club nevet viselő új egyesületükkel, majd 1932-ben a Szegedi Úszó Egylet korábbi tagjai sikeresen alakították meg a Szegedi Vitorlázó Egyesületet. Az új szervezetek mindkét esetben azonnal új úszóház építésébe fogtak.¹⁴ Valószínű, hogy egyedül a sporttevékenység gyakorlása nem vezetett volna kiváláshoz, hanem külön csoportidentitás reprezentálása lehetett a cél. A fontosabb társadalmi egyletek számára presztízsértékűnek számított a Tiszán úszóházat létesíteni. A vízhez nem, vagy nem feltétlen kötődő szerveződések, mint például a helyi cserkészszövetség vagy a művészek, írók és újságírók által létrehozott Szegedi Fészek Klub, első teendői közé tartozott úszóházat építeni.¹⁵

Mivel az egyesületi tagok résztulajdonnal rendelkeztek, illetve egyfajta személyes terük (öltözőkabinok, csónakok és egyéb felszerelések tárolása) is kialakult, az úszóházak amolyan második otthonukká váltak. A klubtagsággal bíró polgárok többsége hasonló érdeklődésű, státuszú ismerőseivel tölthette az időt, azaz olyan közösségi élet kezdett formálódni, amely külön identitást nyújtott a szegediek számára.

A tárgyalt időszakban a test- és sportkultúra révén általában minden aktív szabadidőtöltés iránt megnőtt az érdeklődés. A szegedi sajtó is gyakran foglalkozott a sportegyletek eredményeivel és sikereivel, amelyeket valószínűleg minden, vízisportokat nem űző polgár is magáénak érezhetett, erősítve ezzel a szegedi identitást. Nemcsak ilyen értelemben voltak Szeged integráns részei az úszóházak. A kívülállók számára nyitott bálók, szépségversenyek szervezésével a város formális közösségi életének alakításában is szerepet vállaltak.¹⁶

A fentieket ki kell egészítenem azzal, hogy nem történt váltás a 19. század óta ismert fürdők esetében sem. A szigorú erkölcsi normák fellazultak ugyan, és némi nyitás jelentkezett a vízisportok felé, de továbbra is a fürdőzés állt a középpontban. Számuk nem változott, az épülő városi strandok, klubok, ráadásul a fiatal közönséget is elcsábították.¹⁷ Az úszóházak ebben a formában üzemeltek tovább a második világháború végéig, amikor kettő kivételével szétszerelték azokat. A szovjet hadseregnek ugyanis szüksége volt azokra a pontonokra, amelyek a felszínen tartották az építményeket.¹⁸

¹⁴ Bányai 2003. 14., 35.

¹⁵ Bányai 2003. 30–34.

¹⁶ Bányai 2003. 13.

¹⁷ Bányai 2003. 16.

¹⁸ Bányai 2003. 4.

ÖSSZEGZÉS

Írásomban az úszóházakhoz kapcsolódó sajátos kultúrát a korábbitól eltérő szempontok alapján kíséreltem meg értelmezni. Elsősorban azokra a társadalmi, kulturális és mentalitásbeli változásokra próbáltam koncentrálni, melyek magyarázatot adnak arra, hogy a szegediek számára ezek a létesítmények milyen jelentéssel bírtak. Láthattuk, hogy az építményekhez kapcsolódó sokféle funkció révén a fogalom komplex jelentéssel bír. Az elnevezés általánosítás, hiszen az úszóház nem csak az épület domináns szerepkörét kihangsúlyozó, és a valós életben használt csónakház, fürdőház, klubház, regatta ház elnevezéseket foglalja magában, hanem a Tiszára épített magánházakat is.¹⁹ De miért is lehet hasznos továbbfejteni a jelenséget néprajzi módszerekkel és a történeti források feldolgozásával? Amint láthattuk, kutatásuk kapcsolódik a térhasználat illetve a mentális térképek problematikájához. Jól illusztrálható, milyen irányba változott a Tisza a szegediek gondolkodásában, melyik társadalmi réteghez kötötték a folyó különböző városi szakaszait. A városi fürdőkultúra nem a pihenés reprezentatív formáját képviselte, inkább a dolgozó ember hétköznapijainak szerves részét alkotta. A fürdőző a saját közösségéből nem szakadt ki, mint távoli üdülőhelyek esetében, és fürdés közben gyakran ismerősökkel találkozott, a hétköznapi párbeszédet folytatta.

¹⁹ Bátyai 2003. 3.

IRODALOM

BÁTYAI Gitta

2002 *Úszóházak a Tiszán*. Saját kiadás, Szeged

GYÁNI Gábor

2002 *Történezdiskurzusok*. Budapest, L'Harmattan

HADAS Miklós

2003 A gymnastica, avagy „a fiatalasági öröm köntösébe burkolt munka”. Adalékok a modern férfiasság kialakulásának vizsgálatához. *Korall* 7–8. sz. 15–33.

KÓSA László

1999 *Fürdőélet a Monarchiában*. Budapest, Holnap

LUGOSI József

1991 A közlekedés és a szállítás. A posta fejlődése. In: GAÁL Endre (szerk.): *Szeged története 3/1. 1849–1919*. Somogyi Könyvtár, Szeged 337–376.

NAGY Zoltán

1991 A városkép és az urbanizáció 1879-ig. In: GAÁL Endre (szerk.): *Szeged története 3/1. 1849–1919*. Somogyi Könyvtár, Szeged 79–130.

A DUNA ÉS POZSONY KAPCSOLATA

Pozsony életében az európai kontinens második legnagyobb folyója, a Duna évszázadok óta fontos szerepet játszik, amely a lakosság életmódjára is nagy hatást gyakorolt. Szállítási útvonalként is funkcionált amellet, hogy határként, akadályként, megélhetési forrásként is felfogható. Kiszámíthatatlan természeti elemként ugyanakkor a partjain élő embereket is fenyegette. A folyó a közepes méretű Pozsony számára nagyvárosi milliőt biztosít, jelenléte nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy Szlovákia fővárosává jelölték ki. Pozsony történelme szorosan összekapcsolódik a Dunával, amely identitásának egy részét is jelenti. A folyó állandó elem maradt a város életében, amelynek számos alkalommal változott az elnevezése és története.

TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEK

A Duna (szlovákul Dunaj; németül Donau; horvátul, szerbül és bolgárul Dunav, magyarul Duna, románul Dunărea) a Fekete-erdőben a Brege és a Brigach vízfolyásokból egyesüléséből születik meg, majd keresztülhalad Németország déli részén, Ausztrián, Szlovákián, Magyarországon és Szerbián. Kilométereken keresztül elválasztja egymástól Romániát és Bulgáriát, végül a deltatorkolaton át éri el a Fekete-tengert Románia és Ukrajna határának térségében. A Duna útja során tíz országot érint vagy folyik keresztül rajta.

A folyómenti területeket évezredek óta lakják, aminek bizonyítékai a régészeti leletek. Az emberek mindkét irányban vándoroltak a Duna partján, minden bizonnyal kihasználva a közlekedési lehetőségeket. A folyó mindkét oldalán kontinuus település létezésére egyértelmű bizonyítékot szolgáltatnak a régészeti feltárásokból előkerült leletek, amelyek a komáromi Duna Múzeumban tekinthetők meg. A Pozsonytól Párkányig terjedő térséget a Kr.e. 6. században a szkíták lakták, akiket a 3. század második felében a kelták szorítottak ki. Ez a népesség már vasat is használt, és három évszázadig a mai Szlovákia területét is birtokolta. Pozsony térségében, a Duna mindkét partján kelta település, *oppidum* létezett. A későbbi római letelepülés nyomai már az írásos forrásokban is fellelhetők. A Duna alkotta a Római Birodalom északi ha-

tárát, a Limes Romanus-t. Oroszváron, Pozsony közelében egy katonai tábor maradványai találhatóak, amely a Gerulata névre hallgatott. Ausztriában nem messze a szlovák határtól a római korban a Vinbona és a Petronell Carnuntum táborok léteztek. A 4. század végétől a szláv törzsek kezdtek a térségbe behatolni.

A város legrégebbi maradványai kereskedelmi utak találkozási pontjában találhatóak. Az egyik útvonal a Duna partját követte nyugatról keleti irányba, a másik pedig délről északra haladt. A mai Szlovákia területén az első egyetemet 1465-ben Pozsonyban alapították, amelyet az Academia Istropolitana névvel illettek. A mohácsi csatavesztés áttételesen Pozsony fejlődésére pozitív hatást gyakorolt, mivel három évszázadig Magyarország fővárosává vált. A 18. században különösen Mária Terézia uralkodása idején Magyarország legfontosabb és legnagyobb településévé fejlődött. Ebben az évszázadban számos palotát, templomot, kolostort és más egyházi építményt emeltek, a várat pedig újjáépítették, és kibővítették. Új utcák születtek, a lakosság pedig háromszorosára növekedett. 1919-ben Pozsony lett Szlovákia fővárosa.

A DUNA MINT ÖSSZEKÖTŐ ÉS ELVÁLASZTÓ ELEM

A Duna Pozsonynál különböző országok és térségek között természetes határt jelentett és jelent napjainkban is. (pl: Római Birodalom – barbár területek, Szlovákia–Ausztria) Az emberek megpróbálták ezen az akadályon átjutni. A várfal alatt egy gázlón lehetett a szemközti partra átkelni. Ez azért volt lehetséges, mert a Duna több ágra szakadt, és nem abban a mély mederben folyt, mint amiben manapság. A hidak egy másik lehetőséget kínáltak az átkelésre. Az első Dunán átívelő hidat valószínűleg 1450-ben emelték. Feltehetőleg egy pontonhíd lehetett, amelyet három évszázadon keresztül használtak. Hasonló szerkezeteket más országokban is alkalmaztak. A téli hónapok alatt a Duna befagyott, a hidat pedig el kellett bontani azért, hogy a jég össze ne törje az elemeket. Az emberek a jégen is átkelhetek a folyón. Az állatok megcsúszását megakadályozandó szalmát szórtak a befagyott felszínre, amire vizet öntöttek, hogy rögzítsék. Minden évben egy sajátos rítust tartottak, amikor az első szekér áthaladt a Dunán. A hagyomány akkor szűnt meg, amikor 1626-ban a jég beszakadt. Az áruszállítás megkönnyítése érdekében a pontonhidat a 18. században eltávolították, az átkelést pedig kompok, ún. repülő hidak segítségével biztosították. A 19. században ismét visszatértek a korábbi megoldásra. A pontonhíd középső részét

olyan formában alakították át, hogy igény esetén átengedhesse a Dunán közlekedő hajókat. Az első kő illetve betonpilléreken nyugvó, vasból készített hidat 1891-ben adták át a forgalomnak, amelyet Ferenc József-ről neveztek el. A híd közúti és vasúti közlekedésre és teherszállításra egyaránt alkalmasnak bizonyult. Villamos kötötte össze a két várost, Pozsonyt és Bécsset. A híd használatáért átkelési díjat kellett fizetni. 1945-ben a visszavonuló német csapatok felrobbantották, az újjáépítését követően 1990-ig a Vörös Hadsereg nevet viselte. Napjainkban az ún. Öreg híd felújításra szorul. 1972-ben egy újabbat emeltek a híres UFO formájú étteremmel. 1985-ben készült el a Kikötő híd, amelyen az autópálya halad keresztül. 1992-ben a Lafraconi hidat avatták fel, majd 2005-ben az Apollo következett. Amióta a hidak összeköttetést biztosítanak a folyó jobb partján az 1970-es évek közepén létrejött, legnagyobb kiterjedésű városrészsel, nagyon nagy forgalmat bonyolítanak le.

A Duna különböző országokat és térségeket összekötve mindig fontos kereskedelmi útvonal szerepét töltötte be. A személyszállítás vonatkozásában az első jelentősnek mondható momentum már a 12. században megragadható, amikor I. Barbarossa Frigyes szerzeteseit hajókon szállították a Német Birodalomból a napjainkban a Petržalka néven ismert terület erdejébe és rétyjére. Innen a flotta a Balkánon keresztül a Szentföldre hajózott. 1279-ben III. András megengedte a pozsonyi hajósoknak azt, hogy Németországból a Dunán különféle árukat szállítsanak mindkét irányban. A gyors sodrás miatt igazából csak az egy irányban történő közlekedésre és teherszállításra nyílt lehetőség egészen a szabályozási munkálatok kezdetéig. Az első gőzhajó 1818-ban kötött ki Pozsonyban. Azokban az időkben a Duna nem igazán bizonyult alkalmasnak a teherszállításra, mivel jónéhány sziget helyezkedett el benne, amelyek az átkelést lehetővé tevő gázlók részét képezték. Később, a vízi közlekedés és a teherszállítás elterjedésével megszüntették ezeket. 1836 óta rendszeres hajójárat üzemelt Pozsony és Budapest között, de Bécsbe is el lehetett jutni vízi úton. 1891 óta három, „Propeler” névre hallgató komp biztosította az összeköttetést a Duna partjai között kora reggeltől késő estig az esztendő nagy részében egészen a folyó befagyásáig. Népszerű látványosságnak számítottak, mivel nem mindenkinek nyílt lehetősége arra, hogy a távolsági közlekedést igénybe vegye. Az a kis gőzhajó, amely 1911-től szelte a Duna habjait, napjainkban galériaként működik. 1978 óta egy katamarán helyettesíti, amelyet két dízel meghajtású motor hajt. Természetesen a folyó nemcsak a szórakozást szolgálta, hanem különféle áruk szállítását is biztosította. A pozsonyi hajó-

sok a városi tanácstól már 1936-ban szabályzatot kaptak. A Duna mellett, hogy szállítási lehetőségeket biztosít, a turisták számára vonzó célpont.

A MEGÉLHETÉS FORRÁSA

A középkori Pozsonyban a szőlőművesek és a kézművesek mellett a halászok jelentették a legfontosabb foglalkozási réteget. Éjjel vették ki hálóikat, amelyeket kora reggel húztak ki a vízből. A kifogott zsákmányt az értékesítésig speciális haltartó bárkákból tartották, amelyekben a halak életben maradhattak, mivel a vízi alkalmatosságok fenekét lyukak borították. A 18. századtól a halkereskedelem a Halpiacra koncentrált, ahol péntekenként és szombatonként lehetett a portékából vásárolni. A halászok a zsákmányt saját maguk kínálták vagy vállalkozók alkalmazták őket. Utóbbiak gyakran egy-egy folyószakaszt béreltek, amely felett kizárólagos jogokat élveztek. A halat nemcsak a piacokon, hanem speciális elárúsító helyeken (pl: Karas a mai Manderlák helyén) kínálták. A zsákmány rendszerint pontyból, csukából és harcsából tevődött össze.

A halászokat illetve a vízi lényeket megjelenítő ruhák gyakorinak számítottak a táncmulatságokon illetve a farsangi felvonulásokon. A legkiemelkedőbb eseménynek egy hal ünnep számított hamvazószerdán. A halászok hagyományos felvonulása napjainkban a Vízi Tündérek Nemzetközi Fesztiváljának keretei között maradt fent, amelyet 1998 óta május végén vagy június elején rendeznek meg. Később halléfőző verseny is társult az alkalomhoz. Egy másik tradíciót, amely 1922 óta létezett, napjainkban élesztettek újjá. A lényege nem más, mint az, hogy egy koszorút és egy gyertyát egy falpra helyeznek, majd mindenszentek napján a Duna vizére teszik azok emlékére, akik a folyóban lelték halálukat. Az idősebb generáció még emlékszik arra az időszakra, amikor a folyó vize tiszta volt, ami napjainkban teljességgel lehetetlennek tűnik. Úgy tartják, hogy a mellékágakból biztonságosnak számított vizet inni. Mindezt alátámasztani látszik a folyó halbősége illetve a természetes uszodák létezése.

A Duna más lehetőségeket is kínált, ami elsősorban a kavics illetve a homok nagy mennyiségben történő kitermelését jelentette. A bányák többsége a folyó felső illetve középső részein helyezkedett el. A szükséges mennyiséget alapvetően az határozta meg, hogy a vízi utat megfelelő állapotban tartásuk, és elvégezzék a szabályozási munkálato-

kat. A gátak megépítését követően a helyzet megváltozott. A kitermelt kavics és homok mennyiségének egyensúlyban kellett lennie a csatorna stabilitásának megőrzésével illetve a vízi út védelmével. Mindkét anyagot elsősorban építkezéseknél használják fel.

REKREÁCIÓ A DUNÁN

Forró nyári napokon a folyó kellemes felfrissüléssel szolgált. A leghíresebb a Lido uszoda volt, amely a folyó jobb partján helyezkedett el. A kavicsos part alacsony vízállásnál messzire benyúlt a folyóba. Fából összeállított, változtatható kabinok, napozó ágyak és egy kisméretű medence állt a fürdőzők rendelkezésére. A röplabdázók illetve más sportot űzni vágyók számára sportpályákat is kialakítottak, a gyerekeknek pedig játszóteret csináltak valamint egy rózsakertet is létesítettek. A hely az aktív kikapcsolódásnak számos lehetőségét kínálta. Az 1930-as évek közepén két úszómedencét is kialakítottak. A Lido az 1980-as évek közepéig fokozatosan pusztult, soha többé nem újították fel.

Az emberek a folyó ágaiban is fürödtek, amelyek közül a Lido közelében fekvő számított különösen népszerűnek. A különböző strandok (homokos, kavicsos stb.) a Duna Pečnianske elnevezésű ágán egyfajta vízi paradicsomot kínáltak az úszóknak és a kajakosoknak. A kavics kibányászása miatt a bal parton kisméretű tavak keletkeztek, amelyek a gyerekekkel és a felnőttekkel teltek meg a nyári hónapok alatt. Más típusú rekreációs lehetőséget biztosított a fából készített fürdő, amely úszótesteken kialakított, derékszögű építmény volt. A szerkezet közepén egy medence helyezkedett el, amelyen keresztül áramlott a folyó vize. Fából összeállított kabinok vették körül, a folyó felől pedig egy terrasz helyezkedett el. Az öltözők férfi és női részlegre oszlottak. A belépő jegyeket két óra időtartamra adták ki. Az úszómester üveges sört, szódát illetve hagyományos tepertős pogácsát (oškvarkové pagáče) árult. A fürdést csak és kizárólag a kijelölt helyeken engedélyezték, de nem mindenki tartotta be a szabályokat. Akadtak vállalkozókedvű személyek, akik átúszták a folyót a Lafraconi hídig vagy a Kulturális és Relaxációs Parkig (PKO), ahol a Lido uszoda helyezkedett el. A belépő díj megtakarításának sajátos módjaként tartották számon azt, hogy az egyik személy ruhákkal együtt megvette a jegyet, a másik pedig a folyón úszva ereszkedett le. Egy másik humorosnak számító mutatvány a fiatalok körében az volt, hogy egy kötél segítségével egy parton álló fához deszkalapot erősítettek, amire felállva próbáltak a folyó közepére

jutni. Tragikus esetekről is meg kell emlékezni, amikor a gyors sodrás magával ragadta az elővigyázatlan úszókat. Ez a veszély állt fent a Lido strand mögött, ahol a folyó hirtelen jobbra kanyarodott.

A vízi sportokat őrök szorosan hozzátartoztak a Dunához és mellékágaihoz. A Pozsonyi Evezős Klubot már 1862-ben megalakították, 1869-ben pedig egy romantikus vadászkastély stílusában csónakházat is építettek, amelyet sajnálatos módon az új híd építésekor lebontottak. Napjainkban a Német Evezős Egyesület illetve a Szlovák Evezős Klub 1931-ből származó épületei állnak egymás mellett a Duna jobb partján. 1924-ben alapították meg a Dunajčík Kajak-Kenu Klubot, amely Szlovákiában a legrégebb óta folyamatosan működő vízisport-egyesület. A csónakháza az 1930-as években épült a Lido uszodánál. 1932-ben a kajak klub önállósult, amely telephelyet is kapott a bal parton Károlyfalu mellett. Az egyesületekben élénk közösségi élet folyt. A vízisportokat őrök nemcsak a főágot, hanem a mellékágakat is használták öblözetekkel és torkolataikkal egyetemben. A testedzés mellett az emberek gyakran találkoztak az egyesületek székházaiban, amelyek a két világháború közötti Pozsonyban az élénk egyesületi élet színtereit jelentették. A téli hónapok alatt a befagyott Duna-ágak és a tavak nagy népszerűségnek örvendtek, amelyeket korcsolyázásra, jégteke, illetve jégkorong mérkőzésekre használtak. Előfordulhatott, hogy a folyó fő medrét is vastag jég borította teljesen, amelyen egyik partról a másikra biztonságosan át lehetett kelni. Ez történt 1927-ben, 1928-ban illetve 1963-ban. A jéggel borított Duna azonban inkább félelmet keltett semmint kellemes benyomásokat, mivel tavasszal áradás indulhatott meg. 1956-ban légi bombázásokat hajtottak végre, mert attól tartottak, hogy a jég elpusztítja a hídpilléreket.

Emlékek sokasága kapcsolódik a Boon névre hallgató hajóhoz, amely a bal part közelében, a Szlovák Nemzeti Galériánál horgonyzott. Egy régi, használaton kívüli vízi jármű volt, amelyet fehérre festettek. A taton körasztalok helyezkedtek el napernyőkkel. A vendégek közül jórészen a kávézóból ellopott evőeszközökre valóságos trófeaként tekintettek mindaddig, ameddig a tulajdonos el nem határozta, hogy megakadályozza a további károkozást. Speciális evőeszközöket vásárolt, amelyeket a „Boonból lopott” felirattal láttak el, ám az igény az eredeti szuvenírek iránt egyre csak fokozódott. Sok művész, híresség és diák találkozott a kávézóban. Akkor süllyedt el, amikor a szövetséges haderők 1944-ben az Apollo olajfinomítót bombázták.

AZ ÁRADÁSOK

A Duna más kisebb-nagyobb folyóhoz hasonlóan mindig fenyegette áradásaival a partjain élőket. Az árvizek alapvetően két ok miatt következhetnek be. A jeges áradások akkor keletkeznek, amikor a jég elolvad, és a jégtáblák mozogni kezdenek. Bizonyos pontokon eltorlaszolhatják a medret, a víz pedig kilép belőle. A heves esőzések idézhetik elő a nyári áradásokat, amelyeket könnyebben előre lehet jelezni, emiatt az emberek hatékonyabban védekezhetnek ellenük.

Jónéhány olyan áradást tarthatunk számon a múltból, amelyek veszélyt jelentettek Pozsony lakosságára. A legnagyobb az 1899-es és az 1954-es volt, az elmúlt években viszont a 2002-es illetve a 2006-os emelkedett ki. A vízállást azokon a régi épületeken jelölték, amelyek átvészelték a természeti katasztrófákat. Az árvizek ellen gátakkal védekeztek. Az első töltéseket valószínűleg a 13. században emelték, a rendszeres építésük a 17. századra tehető, amikor Pozsony vármegye felügyelőt is választott erre a feladatra. A 19. század végén azért, hogy megakadályozzák az áradásokat és hajózási útvonalat alakítsanak ki, Lafraconi olasz mérnök irányításával a Duna medrét szabályozták. Árvízvédelmi munkálatokat legutóbb 2004 és 2010 között végeztek, amelynek keretében védőfalakat és mobil gátakat alakítottak ki. Erőteljes motiváló tényező volt ebben a vonatkozásban a 2002-es árvíz.

A VÍZ MINT ERŐFORRÁS

A Dunának köszönhetően Pozsony megfelelő és jó minőségű ivóvíz készlettel rendelkezik. Az első kísérleti kutat 1882-ben az ún. Duna-szigeten fúrták. 1886 óta működik a városi vízellátás rendszere, illetve 1886 óta cirkulál ivóvíz a vezetékekben. A város más, fiatalabb vízforrásokkal is rendelkezik, mint például Oroszváron, az Ostrovné Lučky elnevezésű szigeten, a Pecniansky erdőben és Dévényújfaluban a Sedláček szigeten, amely négy víznyerőjével a legkisebb. Érdeemes megemlíteni, hogy Oroszváron található Szlovákia legnagyobb vízlelőhelye 2650 liter másodpercenkénti kapacitással, amiből csak 800-at használnak napjainkban.

A 20. század közepe óta a Duna fokozatosan kiszorult a város életéből. A folyó szabályozása, a töltések és a szennyezés hozzájárult olyan, valaha népszerű jelenségek visszaszorulásához és megszűnéséhez, mint például a fürdés, a rekreáció vagy a halászat. A Duna sokkal inkább egyfajta akadállyá illetve veszélyes elemmé vált, amelyen keresztül hidak ívelnek át, és amivel szemben az embereknek meg kell védeniük saját magukat. Ráadásul szigorúan ellenőrzött határ szerepét is betöltötte Ausztria vonatkozásában. Az 1989-es rendszerváltás után, különösen az ezredforduló óta ismét visszakerült a város életébe. A korábbi hagyományok felélesztésére példa a Nemzetközi Vízitündér Fesztivál halléfőző versennyel kiegészülve vagy a virágkoszorúk vízbeszórása mindenszentek napján. Említést érdemelnek továbbá a kereskedelmi vagy marketing célú erőfeszítések, amelyek próbálják a folyó által biztosított lehetőségeket kiaknázni. 2007 óta minden nyáron a Duna jobb partján fürdőhelyet létesítenek, amelyet homokkal terítnek be. 2010-ben két kereskedelmi projektet valósítottak meg a balparton, az ún. Folyó Parkot és Eurovea-t kis üzletekkel, irodákkal és lakásokkal. Különösen az utóbbi teremtett ismét életet azáltal, hogy létrehozott egyfajta rekreációs övezetet. Fizikálisan is hozzáférést nyújt az emberek számára, mivel látványos zöld vízpartot alakított ki nagyméretű teraszokkal. A Szlovák Nemzeti Színház új épülete és a nemzeti hős szobra a közelben hozzájárulhat egy új városnegyed kialakításához.

Az emberek ugyanakkor felfedezik a Duna mágikus jellegét köszönhetően annak, hogy napjainkban az ártéri erdőkre, flórájuk és faunájuk megóvására egyre nagyobb figyelem irányul. A nemzetközi bicikliút, a lakóhajók építése a mellékágakon, a Iker Város Vonal által biztosított rendszeres napi összeköttetés Béccsel és más tevékenységformák a folyó által kínált turisztikai potenciált erősítik.

A Duna és partjai meghatározzák Pozsony városias jellegét. A folyó határként is felfogható, de ezen kívül országok, nemzetek és emberek között létesít kapcsolatot. A múltban élelemforrásul szolgált a halászoknak, fürdőzési lehetőséget kínált a folyóban kialakított medencékben vagy a mellékágakban. Kellemes időtöltést biztosított ugyanakkor a Boon kávézóhajón vagy az Aucafé éttermen illetve romantikus kompjáratok vagy hajókirándulások számára is lehetőséget nyújtott. Az idős pozsonyiak még emlékeznek a dunai áradások általa okozott rémségekre. A Duna a múltban illetve a jelenben is fontos részét képezi a

városi lakosság életmódjának és identitásának. Éppen ezért megnyugtató látni azt a törekvést, amely arra irányul, hogy a folyó újra visszakerüljön a város életébe.

FORRÁSOK ÉS IRODALOM

Boon. <http://www.plavba.net/products/boon1>

Dunaj, jeho ekosystémy a ľudská činnosť. PrirF UK: Bratislava 2011

Dunajská plavba. <http://www.plavba.net/dunajska-plavba>

FEGLOVÁ, Viera

1991 Dunaj a jeho brehy. In: *Taká bola Bratislava*. Veda, Bratislava 144–153.

GUSTAFIK, Jaroslav

2009 *Spomienky staropetržalčana*. Marenčin PT, Bratislava

EGY SZEGEDI ÜDÜLŐTELEP NÉPRAJZI KUTATÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI

Magyarország nagyobb folyói mentén sokfelé találhatunk olyan üdülőtelepeket, amelyek a szabadidő eltöltésének sajátos lehetőségeit kínálják azok számára, akik ezeken a térségeken nyaralóépületeket birtokolnak. Az Alsó-Tisza-vidéken Szeged környékén kívül Mártélyon, Mindszenten, Szentesen és Csongrádon is léteznek ilyen üdülővezetek, amelyek több száz, gyakran lábakon álló építményt is magukban foglalhatnak. A szeminárium során interjúkat készítettünk az ingatlanok tulajdonosaival, a helyszínen tanulmányoztuk a szegediek körében „Sár-ga” elnevezésre hallgató üdülőtelepet, valamint a Tömörkény István Üdülőtársulat irattárát. A kutatást az elmúlt években is folytattam, amelynek részeredményeiről szeretnék számot adni jelen dolgozat kere-tei között.

A MÁSODIK OTTHONOK MEGHATÁROZÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI

Az általam vizsgált jelenség leginkább a „második otthonok” fogalmával ragadható meg, amelynek a meghatározására, értelmezésére az elmúlt években különböző tudományterületek részéről számos kísérlet történt. Elsősorban azok az országok jártak az élen ebben a tekintetben, ahol széles társadalmi rétegek birtokolnak különböző terminusokkal (pl: finn mökki, angol weekend home, summer cottage stb.) illethető építményeket, legtöbbször a városoktól távol, vidéki környezetben. A második otthonoknak sokféle változata létezik, amelyek közül esetünkben a nyaraláshoz kapcsolódó típusok jöhetnek számításba. Orvar Löfgren rámutatott arra, hogy Svédországban az üdülőtulajdonosok első generációja a városi elit rétegekhez tartozott, az 1920-as és az 1930-as évek folyamán azonban a társadalmi bázis fokozatosan kiszélesedett, mivel hivatalnokok, köztisztviselők is el kezdtek kevésbé impozáns épületeket emelni. A vidéken szabadságukat töltő családok életstílusa gyökeresen eltért a várositól, mivel nagy szerep jutott a különböző sporttevékenységeknek, vitorlázásnak, evezésnek, túrázásnak vagy a horgászatnak. A nyaralóközösségek a tengerpartokon gyorsan szaporodtak, miközben a hotelek, szállodák szép lassan kiürültek, mivel egyre

többen vágytak saját tulajdonú vagy bérelt házra, miközben egész tengerparti falvakat vásároltak fel fokozatosan. Aki nem engedhette meg magának, hogy régi épületet vegyen, az újat épített, de olyan stílusban, ami tökéletesen szimbolizálta a svéd nyaralás eszményét. A hivatalos statisztikák Norvégiában több mint 400 000 nyaralóépületet tartanak nyilván, amelyek két nagy csoportba sorolhatóak. A tengerpartiak gyakran falvakban találhatóak és a vitorlázáshoz kapcsolódnak, a hegyvidékiek ezzel szemben az 1960-as években váltak népszerűvé kiváló lehetőséget biztosítva a téli hónapok alatt a síelésre, nyáron a kirándulásra, a horgászásra és az erdei gyümölcsök gyűjtésére. A második otthonok fenntartása mögött meghúzódó motivációk meglehetősen sokfélék lehetnek, hiszen a városi ember különböző okok miatt vásárol vagy épít vidéken üdülőépületeket. Vannak, akik kedvelik az egyszerű, természetközeli életmódot, mások egyfajta időutazást hajtanak végre, amikor időszakosan visszatérnek gyermekkoruk színhelyére.¹

AZ ÜDÜLŐTELEP KIALAKULÁSA, A HULLÁMTÉR BIRTOKBAVÉTELE

A „Sárga” néven ismert üdülőtelep közigazgatásilag Szeged városához tartozó Tápé közvetlen közelében, a Tisza hullámterében fekszik, ahol több száz épület található, amelyeket különböző intézmények vagy vállalatok valamint magánszemélyek birtokolnak. A Maros torkolatával szemben, a „Téli kikötő” bejáratánál helyezkedik el a strand, amelyet a folyó időnként vastag homokréteggel borít be, ahonnan feltehetőleg a terület elnevezése is származhatott. A partszakasz nagy népszerűségnek örvend, különösen forró nyári napokon, amikor több százan keresnek enyhülést a Tisza hullámai között. A fürdőhelytől a Kiskörössy halászsárdáig² a folyóval párhuzamosan, egyes szakaszain gépjárművel is járható út³ húzódik, amiből mellékutcák ágaznak ki a töltés irányában. A Szegedi Tervező Vállalat által az 1970-es évek közepén kidolgozott felmérés a következő módon jellemezte a közlekedési viszonyokat: *„A belső utak a rendszertelenül kialakult telekhatárokat követik, és szélességük szabálytalanul változik. Csak néhol találunk 80*

¹ Lásd bővebben: Löfgren 1999. 109–154.; Bendix-Löfgren 2008. 7–16.

² A Tisza partján az ún. Körössy-féle halászsárda 1932-ben nyitotta meg kapuit, ahol a vendégeknek különféle ételek (halpaprikás, sült hal, túrós csusza) és italok elfogyasztására nyílt lehetősége. Délmagyarország 1932. július 17. 4.

³ Ennek az útvonalnak egy szakaszát nevezik „Aranypartnak”, amely egyfajta vízparti sétányként is felfogható.

cm széles betonlap burkolatot, amely mérete alapján csak egy személy közlekedését teszi lehetővé. Kivétel a töltéstől bevezető rövid gyalogjárda monolit beton burkolata, amelynek szélessége 1, 50 m.”⁴

Az úszóházakkal összehasonlítva az üdülőtelep a szabadidő eltöltésének más alternatíváit kínálja, mivel az épületek megfelelő feltételeket biztosítanak a huzamosabb tartózkodáshoz. A „Sárgára” a nyári hónapokra napjainkban is sok család költözik ki, ami nemcsak azt jelenti, hogy a szabadságukat töltik a Tisza közelében, hanem ebben az időszakban az építmények valóságos otthonként funkcionálnak. E sajátos életformát felvállaló helybeli lakosok nemcsak azok közül kerülnek ki, akik valamelyik lakótelepen vagy a város központjában emeletes házban laknak az év nagy részében. Akadnak olyanok is, akik a töltés túlsó oldalán, Tápén élnek, a nyári hónapokra viszont kiköltöznek a Tisza hullámterébe, ahol szívesebben töltik idejüket mint az állandó lakhelyükön. Az ingatlan tulajdonosokat a Szegedi Tervező Vállalat által összeállított műszaki leírás a következőképpen jellemezte: *„a régi területet döntően nyugdíjasok, szabadidejükben barkácsoló, építgető emberek lakják, gyöngye anyagi lehetőségekkel. Felszabadult idejüket. jó levegő, pihenési igényeiket elégítik ki ezen építmények. Az új területen az egészséges pihenési igényeken túlmenően a luxus igények is megjelennek, és ezzel egyidőben a saját birodalom jelei is megtalálhatók /körülhatárolás tömbtelken, gazdasági konyhakertté alakítása zöldfelületnek./”⁵*

A Tisza partjának rekreációs térré alakulása már az 1920-as évek elején elkezdődött, az üdülőtelep kiépülése azonban csak az 1950-es évektől vett lendületet.⁶ 1922-ben a szegedi sajtó arról számolt be, hogy Tápé területén új fürdőhely létesül, amely már korábban, Újszeged szerb megszállása idején vált népszerűvé, amikor a Szegedi Parkfürdő RT. szüneteltette működését. A helyzet konszolidálódásával a partszakasz ugyan feledésbe merült, a munkások azonban 1921 nyarán egy kisméretű fürdőkabint építettek. 1922-ben a Szegedi Munkás Testvező Egyesület elhatározta a strand fejlesztését, amihez támogatást is sikerült szereznie. Az egykorú sajtóbeszámoló szerint az akció azért tekinthető figyelemreméltónak, mivel a *„rendszeres tiszai életet egészen Tápéig*

⁴ Tömörkény István Üdülőtársulat iratai

⁵ Tömörkény István Üdülőtársulat iratai

⁶ A 20. század első felében Mártélyon a hullámtéri gyümölcsösben már álltak olyan villaszerű építmények, amelyek a gazdasági funkciók mellett a szabadidő eltöltésének céljait is szolgálták. 1937-ben Szentesen a helyi idegenforgalmi bizottság elhatározta azt, hogy a Tisza partján „weekend házak” építésére telkeket kínál megvételre, ám úgy tűnik, hogy az elképzelés nem valósult meg.

hosszabitja meg” illetve több száz gyerek számára biztosít feltételeket az „egészséges nyári élethez”.⁷

A rendelkezésre álló forrásokból kitűnik, hogy a hullámtér birtokbavétele nem szervezett formában következett be, mint ahogyan arról egy 1957. október 22-én keletkezett dokumentum is beszámolt: „A Sárgán lévő üdülőtelep spontán jött létre a szegedi dolgozók kezdeményezésére és társadalmi munkájával. Ez az üdülőtelep a munkásoké volt már a Horthy-fasizmus idején, amikor a munkásnak nem volt pénze arra, hogy a drága csónakházakat vagy drága fürdőzési lehetőségeket vegye igénybe, idejártak ki a szegedi munkások, a bokrok között vetkőzve élvezték a Tisza hús hullámain. Itt tartottak összejöveteleket, amelyekről ma is nagyon sokat beszélnek az idősebb munkások. Talán ez az oka, ezek a munkás hagyományok, hogy Szeged dolgozói itt építették ki üdülőtelepüket...”⁸

A hullámtérben az 1950-es évek közepén 107 épület helyezkedett el, amelyek különböző falszerkezettel rendelkeztek.⁹ Többen eleinte deszkákból állítottak össze építményeket, amelyek egy helyiségből álltak, ahol a berendezést ágy, asztal és székek alkották. Az 1950-es években ugyanakkor már feltűnnek a téglából és betonból épített, egyszintes, terraszra és öltözőhelyiségre tagolódó fürdőkabinok, majd megjelentek a lábakon álló üdülők, amelyeknek gyakran a tetőterét is beépítették. Külön csoportba sorolhatóak azok az építmények, amelyeknek az alsó szintjén konyhát alakítottak ki, a felsőn pedig szobák helyezkednek el. Kialakulásukban minden bizonnyal az áradások játszhattak alapvető szerepet, mivel az ingatlanok tulajdonosai az épületek megemelésével igyekeztek megvédeni ingóságukat a víz pusztításától.

Az 1950-es években még úgy tűnt, hogy az árhullámok nem hátrózzák meg alapvetően az üdülőtelep mindennapjait, ami a Szegedi Tervező Vállalat által készített műleírásban is megfogalmazódott: „A terület Szegedtől K-re a folyó jobb-partján helyezkedik el. A terület +80.00 m országos magasság körül mozog. Az eddigi legnagyobb árvízszint /1932/ 39.32 m a tápéi vízmérce 0 pontjára vonatkoztatva. A vízmérce 0 pontja 74.39 m. országos magasságban van. A terület kisebb elöntésével kb. 7-8 évenként kell számolni. Jeges vizek átlaga +7.00 m körül azaz 81.39 m körül illetve ez alatt levonulnak, így a területen je-

⁷ Délmagyarország 1922. július 23. 6.

⁸ Tömörkény István Üdülőtársulat iratai

⁹ Korábban mindösszesen két fürdőkabin állt a strand közelében, amelyet a munkások sportegyesülete létesíthetett.

ges vizek okozta lényeges rombolásokkal nem kell számolni.”¹⁰ 1970 után az áradások szintjének drasztikus emelkedése illetve az árhullámok elhúzódása azonban drámai változásokat eredményezett, amelyek negatív hatást gyakoroltak az üdülőtelep életére, mivel az árvizek a lábakon álló építmények felső szintjein kialakított helyiségeket is elöntötték. A bútorzat és a különböző elektronikus berendezések (hűtőgépek, mikrohullámú sütők, televíziók stb.) tönkrementek, az apadás után pedig hónapokat kellett arra várni, hogy a falak kiszáradjanak, és el lehessen kezdeni a felújítási munkálatokat. A hosszantartó árvizek miatt olyan évek is előfordultak, amikor a nyári hónapok alatt az üdülőket egyáltalán nem lehetett használni. Több tényező (árvízszintek drasztikus emelkedése, az áradások időtartamának növekedése, a felújítási munkálatok költségei stb.) negatív hatásának köszönhetően egyre többen hagytak fel az elmúlt évtizedekben ezzel a sajátos életformával, éppen ezért sok épület cserélt gazdát vagy vált teljesen elhagyatottá. Az „Elhanyagolt a Sárga üdülőtelep” címmel a Délmagyarország hasábjain 2007. márciusában megjelent írás a következőképpen igyekezett bemutatni az állapotokat: *„Pusztul a szegedi Sárga üdülőtelep. A kint élők szerint legalább százán árulják a nyaralójukat. Vevők is akadnak, de lassan cserélnek gazdát az ingatlanok. Egymillió forintért is lehet kapni vityillót, de akad, aki hatmillióra tartja a hétvégi házat. Mindenki az árvizektől tart (...) Elhagyatott házikók sorakoznak egymás mellett. Ezek tetői a tavalyi árvízkor éppen csak kilátszódtak a víz alól. Málladoznak a falak, az udvaron magas iszapréteg tornyosul. A tavalyi áradás után sokan feladták, és nem foglalkoznak a vityillójukkal. (...) A Sárga már nem a régi: sok a lepusztult, elhanyagolt épület. Az utcák sarasak, a fák ápolatlanok, több helyen kupacokban áll a szemét.”*¹¹

SZABADIDŐ ELTÖLTÉSE ÉS A KÖZÖSSÉGI ÉLET KERETEI

A Tisza hullámterében az üdülők tulajdonosai és használói különböző szabadidős tevékenységet folytatnak, amelyek közül az úszás és a fürdőzés a folyóhoz kapcsolódik szorosan. Napfürdőzésre a strand vagy a Tisza partján üres fémhordókból, vascsövekből és fából összeállított mólók biztosítanak lehetőséget, amelyeket a vízállás változásának megfelelően acélkötelekkel szabályoznak. A téli hónapok idejére a

¹⁰ Tömörkény István Üdülőtársulat iratai

¹¹ Délmagyarország 2007. március

szerkezeteket gyakran a partra vontatják, nehogy a jégtáblák összetörjék azokat. 2007-ben megközelítőleg 50 mólót használtak a Sárgán vízi járművek kikötésére, horgászatra vagy napozás céljából. Az üdülőtulajdonosok a folyón eleinte fából összeállított, lapos fenekű ladikkal közlekedtek, amelyeket a tápai vagy környékbeli mesteremberek készítettek számukra. A vízi járműveket 4-5 lóerős, jugoszláv gyártmányú Tomos motorokkal működtetik. Akadnak olyanok is, akik Budapestről leselejtezett rendőrségi rohamcsónakokat vásároltak maguknak. Egyikük később egy hajóépítő mesterrel gyártatott üvegszálból hét személy befogadására alkalmas csónakot, amelyhez 50 lóerős motor tartozott. A család különleges alkalmak idején, nagyobb távolságok megtétele során használta, horgászni viszont ladikkal jártak. Az üdülőtulajdonosok közül néhányan nagy teljesítményű, motorcsónakokat vásároltak, amelyeknek a birtoklása státuszimbólumként is felfogható, hiszen vagyoni helyzetüket, társadalmi pozíciójukat reprezentálja. A vízi járművekkel nemcsak a folyó szegedi szakaszán közlekednek, hanem előfordulhat, hogy Mártély vagy Mindszent környékére is ellátogatnak, ahol a kanyarulatokban homokos strandok kínálnak kedvező lehetőségeket a fürdőzésre.

1957. október 22-én az érdekelt vállalatok és intézmények küldöttei értekezletet tartottak, amelyen ideiglenes vezetőséget választottak. Feladatul tűzték ki a terep felmérését, feltérképezését, a vagyontárgyak védelme céljából őrség felállítását, a fő közlekedési útvonal kialakítását és egy artezi kút fúrását. Határozat született arról, hogy megalakítják a Szeged Tápéi Üdülőtársulatot, amelyet később Tömörkény Istvánról neveztek el. A szervezet elsősorban a tagok üdülésének és szórakozásának a biztosítását tűzte ki maga elé, de ezen kívül igyekezett felvállalni az üdülőtelep tisztántartását, fegyelmének biztosítását, a botrányokozók megrendszabályozását, a társadalmi tulajdon védelmét és a közegészségügyi előírások érvényre juttatását. A tagok kötelességei között szerepelt az alapszabályok betartása vagyis a tagdíj befizetése, az épületek karbantartása, bekerítése stb. A társulat ügyeivel a tagok közül választott intézőbizottság foglalkozott, amely öt főből tevődött össze, megbízatása pedig öt évre szólt. A szervezet fennállása óta több alkalommal módosította alapszabályait, amelyeknek az összevetése érdekfelesztő vállalkozás lehetne a jövőben. Az üdülőtelepen székházzal is rendelkezik, ami helyet biztosít az irattárnak és az irodának. A tagsági díjból a társulat elsősorban az ingatlanokat használók által fogyasztott vízmennyiséget és a szemét elszállítását igyekszik fedezni, időnként

azonban más költségekkel is számolni kell, mint például az áradások után felhalmozódó hordalék összegyűjtésével és elszállításával.

Az üdülőtársulat 1989 előtt igyekezett felvállalni a munkásmozgalmi hagyományok ápolását is, amelynek látható és kézzel fogható megnyilvánulási formája az 1961. augusztus 20-án a Tisza partján felállított emlékmű. Feliratát az 1990-es évek elején levésték, a dokumentumok azonban megőrizték a szöveget: „<Sárga> Az illegális szegedi munkásmozgalom forradalmi szervezkedésének egyik színhelye az elnyomatás sötét éveiben a párt vezetésével munkások, parasztok néphez hű értelmiségiek összefogott erővel munkáltak itt a szocialista jövőt Munkásságuk emlékére az utókor nevében Tömörkény István Üdülőtársulat.” 1989 előtt az emlékműnél május 1-jén a társulat képviselői rendszeresen helyeztek el koszorúkat, november 7-e előtt pedig rendbe tették a környezetét. A rendszerváltás után az emlékhely jelentéstartalmát próbálták megváltoztatni, a Szegedi Szépműves Céh által tervezett, a Tisza és a Maros találkozását szimbolizáló térkompozíció azonban nem készült el annak ellenére, hogy a szegedi önkormányzat 1993-ban 100 000 forint támogatást szavazott meg erre a célra.

A terepmunka tapasztalatok arra hívják fel a figyelmet, hogy az üdülőtételep kisebb közösségekre oszlik, amelyek változatos formákat ölthetnek. Tipikusnak mondható, amikor a 4-5 szomszédos család rendszeresen tart összejöveleket, együtt ünneplik meg a névnapokat és a születésnapokat. Akad példa arra is, hogy a nyári szezon kezdete, legtöbbször május elseje kínál lehetőséget az együttlétre. A múltban kitüntetett alkalmak közé tartozott augusztus 20-a, amikor a tűzijátékot több üdülőtulajdonos családjaikkal, barátaikkal együtt motorcsónakokból és ladikokból nézték meg a Tiszáról. Az elmúlt években tanúi lehettünk egy sajátos lokális ünnep alakulásának, formálódásának, amely szorosan kapcsolódik az üdülőtételephez, ahol 2015. augusztus 20-án immár tizedik alkalommal szervezték meg a Tisza-parti Szent István Népünnepélyt. A halfogó illetve halászléfőző verseny más programokkal együtt lehetőséget biztosít a közösségen belüli kapcsolatok kialakítására, erősítésére, egyfajta lokális identitás megszerkesztésére.

ÖSSZEGZÉS

A Tisza hullámterében található üdülőtelep olyan második otthonokat foglal magában, ahol napjainkban is sok család tölti szabadidejét. A nyaralóépületek használatának hátterében feltehetőleg az a törekvés húzódik meg, hogy a tulajdonosok kilépve a városi létből egyfajta természetközeli életmódot valósítsanak meg. Az úszóházakkal összehasonlítva az üdülőtelep a szabadidő eltöltésének más alternatíváit kínálja, mivel megfelelő feltételeket biztosít a huzamosabb tartózkodáshoz. A „Sárga” az 1950-es évektől alakult ki, habár a fürdőzés és a fürdőkultúra már korábban, az 1920-as évek elején is jelen volt a területen, ahol magánszemélyek és különböző vállalatok és intézmények egymás után emelték építményeiket. A kutatómunka az elkövetkező években a dolgozatban meglehetősen vázlatosan érintett témakörök részletes elemzésére irányulhat, amely feltárhatja e sajátos üdülőközösség kultúrájának egyes aspektusait.

IRODALOM

BENDIX, Regina-LÖFGREN, Orvar

2008 Double Homes, Double Lives? *Ethnologia Europaea* 37. 7–16.

LÖFGREN, Orvar

1999 *On Holiday. A History of Vacationing*. University of California Press, Berkeley–Los Angeles

A „SÁRGA EMLÉKSZOBA” ÉS AZ AURA FOLYÓ KONCEPTUALIZÁLÁSA

BEVEZETÉS

Képzeljük el Finnországot madártávlatból, nagy kiterjedésű kék vízfelületekkel, amelyeket zöld erdők öveznek. Néhány kisméretű kék sáv összeköti a belső térségeket a partvidékkel. Közismert, hogy Finnországot az ezer tó országaként tartják számon a világon. Nagyon sok finn el sem tudná képzelni azt, hogy ne a közeli tóhoz, faluba vagy városba költözzön. Másfelől néhányunk teljesen a sós és szeles tengerparti klímához és tájhoz kötődik szorosan. Talán egy különleges kategóriáját jelentik a „vízi embereknek” azok a városlakók, akik szeretik hangsúlyozni a város, a történelem, a folyó és a kultúra kapcsolatát. Ez a csoport (városi vízi törzs) természetesen más országokban is létezik, így megtalálható Londonban, Budapesten, Prágában vagy éppen Szegeden. A folyóparti lakások általában drágábbak és a legtöbb esetben a legjobb éttermek és boltok is ezen a térségen találhatóak meg, ugyanakkor itt húzódnak a legfontosabb sétáló utak. Annak lehetünk tanúi, hogy több városban a kikötőket felújítják, új tervek alapján az ipari zónákat és épületeket kulturális központokká alakítják át.¹ A folyók szinte mindenhol fontos részét képezik a változó város imázsának.

Néhány éven keresztül alkalmam nyílt betekinteni a folyók néprajzi szempontú kutatásába finnországi (Kokemaenjoki–Pori, Aura–Turku), magyarországi (Tisza–Szeged) és szerbiai (Duna–Újvidék) példák segítségével, amelyek felvetették a városi néprajz speciális irányzatának kérdéskörét illetve sajátos kutatási eszközök és módszerek alkalmazását. A folyó a legfontosabb szereplő, ami egyszerre alanyként és tárgyként is felfogható. Nagyon hasonló vizsgálati lehetőségekkel találkozhatunk a művészettörténet, a szociológia és a humán geográfia valamint a humán táj kutatás kapcsán is. Esetemben az „oral history”²² illetve a múlt felidézése tekinthető a legfontosabbnak, amelyek magukban foglalhatják az ember és a folyó, a tér, a hely illetve az emlékezet közötti kapcsolatokat. A modern városi néprajzban az egyes tudományterületek (pl: városantropológia, városi földrajz) határai nem tekinthetőek

¹ Ipari örökség a szárazföld és a tenger között – turkui projekt számos európai partnerrel.

élesnek, az elméleti módszereket gyakran együtt alkalmazzák. Bizonyos diskurzusokban a város és a folyó „mélysége” közelebb áll a személyes benyomásokhoz, ugyanakkor tárgyunk kollektív tapasztalatként is felfogható. Fogalmazhatunk úgy is, hogy saját, folyóról alkotott képpel rendelkezünk, ami talán része egy másik ember felfogásának, de nem feltétlenül azonos vele. A projekt finn mottójában nem véletlenül szerepel a következő mondat: „Mindannyiunknak megvan a saját folyója”

Az „Elmesélt és megtapasztalt Turku” című kutatási programunkkal² megpróbáltuk megszólaltatni a folyóhoz kapcsolódó diskurzusban az egyéni hangokat. Az Aura folyó személyes folyókká alakult. Az elemzésben ez az egyéni és nyilvános szintek közötti összehasonlítás sokkal használhatóbb anyagot eredményezett. Habár a projekt volt a kiinduló pont, új rejtett emlékhelyek, lokális narratívák és elnevezések illetve a folyó „mikro-geográfiája” rajzolódott ki. Ebben a tanulmányban arra teszek kísérletet, hogy bemutassak néhány olyan törekvést, amelyek a folyók kutatása kapcsán fokozhatják a terepmunka hatékonyságát, ugyanakkor a projektek néhány előzetes eredményéről is hírt adok.

Munkánkban az oral history, a történeti tudás és az adattárak ötvöződnek a következő koncepcióval: Hogyan történik a folyó? Tisztában kell lennünk a helyi vonatkozású történeti tényekkel, mint például azzal, hogy mikor épültek a hidak vagy a gátak? A legfontosabb kérdések a személyes tapasztalatokra, a kategorizálásra, a konceptualizálásra és az adatok magyarázatára irányulnak. Először is meg kellene kérdeznünk azt, hogy miképpen határozzuk meg a terepet és miképpen dolgozzunk ott?

A tanulmányomban az Aura folyót használom példaként, amely 70 kilométer hosszúságú. A tengerbe ömlik azt követően, hogy érinti Oripää, Pöytyä, Aura, Lieto és Kaarina településeket. A folyó bizonyos szakaszai kifejezetten urbanizált jellegűek, más helyeken viszont rurális kép jellemző. Mivel az Aura nem ragadható meg ezzel a két kategória segítségével, ezért az elkövetkezendőkben a folyót használó emberek által szolgáltatott koncepciókat vázolnám illetve először a háttérről szólnék.

Jelen tanulmánynak legalább háromféle előzménye ragadható meg. Először is a téma ötvöződött a személyes érdeklődésemmel, ami a 2000-es években bontakozott ki. Ezen kívül meg kell említeni a Szege-

² Az „Elmesélt és megtapasztalt Turku” egyike volt a Turku 2011 projekteknek. Lásd : Arvio 2011.

den megszervezett SemEthnosz szemináriumot, amely a víz problémakörével foglalkozott. A nyári egyetemen két hallgatóval vettem részt, ami lehetőséget biztosított érdekesítő eszmecserére az Aura folyóval kapcsolatban is. Megpróbáltuk meghatározni a tipikus városi folyó jellemvonásait illetve igyekeztünk megragadni a határt az urbanizált és a rurális folyó között. Később a 10. nemzetközi diákszeminárium alkalmával tovább gondolhattuk az elképzeléseket immáron Szentesen. Az Újvidéken szerzett tapasztalataimat is próbálom hasznosítani, hiszen alkalmam nyílt építészetet illetve várostervezést tanuló diákokkal együtt dolgozni. A Duna természetesen sok mindenben különbözik az Aura folyótól, de számos hasonló kérdés merülhet fel.

A HELYI KULTURÁLIS FOLYAMATTÓL EURÓPA KULTURÁLIS FŐVÁROSÁIG

A folyónak a jelene mellett múltja és jövője is van. A múlt bizonyos elemei manapság is jól láthatóak, amelyek közül említést érdemelnek a folyó völgyet „örző” kőkori települések vagy a bronzkori sírok. A Halinen zúgó mellett elhelyezkedő koroineni romok illetve a turkui székesegyház a térség igazgatási és hatalmi jellegének bizonyítékai, ugyanakkor a környéknek és az itt élő embereknek egyfajta pozitív identitást is szolgáltatnak. Az Aura folyó a történeti vonatkozások mellett a modern építészetnek is fontos része. Az Aura völgye a finn mezőgazdaság, iparosítás és városiasodás (Turku) első helyszíne, ahol a folyó, a szárazföld és a tenger szimbiotikus kapcsolata századokra illetve évezredekre nyúlik vissza. Két fontos útvonal létezett a tenger és a szárazföldi területek között, amelyek közül a Hämeen Härkätie (középkori út) Turkuból Hämeenlina felé tartott, a másik pedig az Aura folyó volt. Utóbbin kereskedőhajók is közlekedtek, de ahogyan a felszín lassan emelkedni kezdett (jégkorszak hatás), a nagyobb járművek számára használhatatlanná vált.

Mindezen diskurzusok sajátos módon ötvöződtek akkor, amikor Turku Tallinnal együtt elnyerte az Európa kulturális fővárosa címet. A jelentkezési procedúra kezdetén egy „UMK” (városi emlékgépezet) névre hallgató indítványt terjesztettem be, ami a városra, kifejezetten az emlékezet helyeire (beleértve az Aura folyót is) koncentrált. Ezzel egy időben történelem tanszékünk „Korrottu ja koettu Turku” (Az elmesélt és megtapasztalt Turku) címmel kidolgozott egy projektet. Felvették velünk a kapcsolatot azért, hogy próbáljunk együttműködni. Néhány

megbeszélést követően csatlakoztam a saját témámmal ehhez a nagyobb kutatási programhoz, amely a későbbiek során két részből tevődött össze. Az első az Aura folyóra, a másik pedig a nők városára fókuszált.

A FOLYÓ TRADICIONÁLIS KULTURÁJA

Turku és az Aura folyó mindig is lány- illetve fiútestvérekhez hasonlítottak, de a szolga és a földbirtokos hasonlat sem tűnhet szokatlannak. Kassila³ 1963-ban forgatott dokumentumfilmjében (Kolmen kaupungiu kasvot–Három város arcai) Turku vonatkozásában a folyó mindig központi szerepet kap. A filmben az Aura demokratikus, Turku pedig arisztokratikus. Igaz ugyan, hogy az Aura nem mérhető a nagy európai folyókhoz, a helyiek számára azonban kitüntetett jelentőséggel bír. A mezőgazdaság „szíve”, ősi kulturális útvonal, a város pereme, ugyanakkor biztos háttérrel nyújt az ipari tevékenységhez, ami felelős volt a víz rossz minőségéért. Hosszú ideig megszokott gyakorlatnak számított az, hogy a szennyvizet a folyókba engedték. Az elmúlt években a helyzet javulást mutatott annak ellenére, hogy a víz színe mindig is szürkés árnyalatú volt az agyagos talaj miatt. Ez nem túlzottan fontos azok számára, akik a folyó mentén élnek, a kívülállók viszont a színt azonnal jelentős mértékű szennyezéssel kapcsolják össze, ahogyan a saját hallgatóim tették ezt Újvidéken.

Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a folyóhoz kapcsolódó mindennapi kultúra manapság mást jelent mint néhány száz évvel korábban (a mezőgazdaságtól a kreatív iparok felé). A hűtőkbe már nem szükséges valódi jeget tenni, amit a folyón vágtak. A vadászat vagy a halászat már nem bír olyan jelentőséggel mint valamikor régen. Az emberek összegyűltek és táncoltak a hidakon, korcsolyáztak a jégen illetve teheneket és lovakat tartottak a folyóparton. A mi esetünkben az iparosított helyek, mint például a vízimalmok és a kisebb gyárak alkották a felső szakasz rurális környezetét. A városi tér nagyobb üzemeket is magában foglal, de a hajógyár talán a legfontosabb. Az elmúlt években maga a folyó vált egyre jelentősebbé. A hagyományos folyómenti halpiacoknak új versenytársai jelentek meg a zenei fesztiválok, koncertek és előadások formájában. A folyó többé már nemcsak út vagy periféria. Az új világítás és a kőből emelt falak új lehetőségeket hordoznak magukban. Hagyjuk a folyót történni!

³ Kassila 1963.

TURKU KULTURÁLIS FŐVÁROS PROBLÉMÁKKAL

A hajóút és csatorna aktívabbá, tisztábbá és láthatóbbá vált már az 1900-as évek végén. Jónéhány étteremhajó, a környezeti művészet alkotásai, az új világítás és a növények teljesen eltérő atmoszférát eredményeztek. A folyó az utcahálózat részének fogható fel, egyfajta piactér, nyilvános hely.

Mindez világosan kirajzolódott a 2011-es projektben, különösen a megnyitón, de több kisebb program esetén is felbukkant. A hatalmas vízimadár szobrok a folyóban és a fókát mintázó alkotások a parton valami különlegesen fejeztek ki a helyiek és a turisták számára egyaránt. Nemcsak a hivatalos „kulturális szektor”, hanem a hétköznapi élet is közelebb kerül a folyóhoz. Nyáron az emberek együtt tölthetik szabadidejüket a folyót szegélyező zöld területeken. Az Aura folyó népszerű kenu útvonal, sok család vízi járműveit a város központjában köti ki. Azok a világoskék horgonypóznák visszatérnek nyáron, és az egész „folyó diskurzus” sokkal pozitívabb, mint néhány esztendővel korábban.

Az embereket a folyó állapota és jövője érdekli behatóan. Jó példa erre a hidak kérdése. Mindig is volt jónéhány olyan híd, amelyek a folyó partjait kötötték össze. Turku egy kicsit szerencsétlen helyzetbe került 2011-ben, amikor a város elnyerte a kulturális fővárosi címet. Az egyik nagyméretű központi híd (Myllysilta) részlegesen összeomlott, majd később a károsodás miatt lebontották. Nemcsak ez az esemény, hanem az egész turkui márkajegy került a középpontba. Az új hidat hamarosan felépítették, amely számos művészi értékkel rendelkezik. Egy másik híd is volt a város központjában. A régi piacteret a folyó másik partjával egy könnyű szerkezetű építmény kötötte össze. A 2010-es évek elején új elképzelések láttak napvilágot egy hasonló híddal kapcsolatban, amelyet 200 méterre építettek volna fel folyásirányban. A „Pennisilta” vagy később „Kirjastosilta” névvel illetett szerkezetet az Aura kanyarulatában helyezték el. Az elképzelés talán megfelelő volt, ám az új helyszín ellen többen tiltakozásukat fejezték ki. Ez a szakasz különleges jelentőséggel bír, mivel elsőrangú tájként fogható fel a finn „folyó ikonográfiában”. A székesegyházra való kilátás a múltban és a jelenben egyaránt nemzeti értéként fogható fel. A turkuiak egy része határozottan ellenezte a tervet.⁴ Részt vettem a megbeszéléseken Maria Herralával, aki a mesterszakos diplomamunkáját Turku példáján a hidak

⁴ Először egy nyilvános cím létezett, később azonban az új követeléseket többen aláírták, köztük két építész, földrajzot oktató professzor illetve jelen tanulmány szerzője.

városképre gyakorolt hatásáról írta. A jogi procedúra szerencsétlen fordulatot vett a város számára, amely az új hidat 2012 végén kezdte felépíteni.

Nemcsak ez az építkezés irányította rá a figyelmet a városlakókkal folytatott interaktív diskurzus fontosságára. A kis projektjeink végül azt eredményezték, hogy valami újat hozunk létre a városi néprajz kutatási módszereiben. Nyilvánvalóvá vált az, hogy több interaktivitásra és nyilvánosságra van szükségünk. A kezdet kezdetén csak a mobilitás merült fel, néhány hónap elteltével azonban készen álltunk egy mozgatható és interaktív emlékszoba, egy mobil építmény létrehozására.

A SÁRGA EMLÉKSZOBA JELLEMZŐI

Ennek az írásnak a szerzője az „Aura folyó mint kulturális környezet” alprojekt felelőse volt, ami a kezdet kezdetétől fogva az egyetem három feladatával (kutatás, tanítás, társadalmi szerepvállalás) kapcsolódott össze. Fontos megjegyezni azt, hogy a kutatás földrajzi terepe az Aura folyó forrásvidékétől (Oripää) a turkui kikötőig terjedt.

A korábban bemutatott interaktív kutatási módszer kidolgozása a „Kulttuurin tuotteistaminen” (kreatív iparok) című egyetemi kurzushoz kapcsolódott, amelyen BA szakos hallgatók kis csoportja vett részt. Az óra eredményesnek bizonyult, mivel ötleteinket, elképzeléseinket elfogadták. Hasonló helyzet alakult ki a gyakorlati dolgokkal kapcsolatban is. Amikor szőnyegre vagy függönyre mutatkozott szükségünk, akkor valaki hozott az otthonából egyet. Elsősorban a különböző helyekhez kapcsolódó emlékeket gyűjtöttük, de ahhoz, hogy elérjük az adatközlőinket, a mobil irodánknak és kiállítószobánknak megfelelő helyszíneket kellett találni. A csomópontokban elegendő számú érdeklődőt tudtunk megszólaltatni. Számos tervezett helyszínt is felkerestünk, amelyek közül egyetlen egy okozott csalódást. Az ún. Manilla korábban gyárként funkcionál, napjainkban azonban kulturális központként működik. A problémát az jelentette, hogy az épületek között szűk volt a hely, éppen ezért az emlékszobát egy sajátos pozícióban kívül kellett hagynunk.

Az alkalmas helyek elsősorban olyanok voltak, ahol sok ember megfordult, akik potenciális adatközlőkké válhattak. Nemcsak az interjúk készítését szolgálták, hanem a korábbi eredményeink (tabló és fotók kívül belül, könyvek) bemutatása és új hálózatok kiépítése is lehetővé vált a beszélgetéseken kívül. Ez a koncepció egyszerre minősült módszertani kísérletnek valamint az adatgyűjtés praktikus technikájának

illetve egy kiállítás létrehozásának. A mobil ház segítségével lehetőségünk nyílt arra is, hogy reklámozzuk az egész Turku 2011 projektet. Nézőpontunkból a projekt egy esernyőhöz hasonlított az előadásával, tájékoztatóival, tanításaival, workshopjaival, amelyek más programokhoz is csatlakozhattak (Koroinen). A világos, műanyag fedél helyett már korán egy valódi mobil épület felé fordult a figyelmünk. Megfelelő mintákat láttunk egy közeli építkezésen. Kapcsolatban álltam két vezető építővállalattal (NCC és YIT) azért, hogy megtaláljam a legjobb megoldást. Nemcsak az épületre volt szükségünk, hanem a logisztikai háttérre is. Nagy örömmel szolgált az, amikor mindkét cég a teljes elképzelésnek zöld utat engedett. Meglepő módon a probléma az alapítvánnyal (2011) volt, amelynek a képviselői arról tájékoztattak bennünket, hogy a szóban forgó vállalatok nem lehetnek a partnereink. Ezt azzal magyarázták, hogy már korábban kiválasztották az NN céget. Megbeszéléseink és levelezésünk tisztázta azt, hogy ez nem fedti a valóságot, a projektünk azonban több hét időhátrányba került. Végül sikerült a YIT-vel megállapodást kötnünk. Birtokba vehettük az új sárga épületet, amelyen kék és piros matricákat helyeztünk el. A vállalat figyelembe véve a programunkat egyik helyről a másikra szállította azt. Az akciónk Kyröben kezdődött, majd a vidéki településeken illetve Turkuban, kiválasztott folyómenti helyszíneken folytatódott. Találtunk néhány diákot, akik vállalták az épület nyitva tartását. A terepmunkához kapcsolódó kurzus gyakorlati információkat is közvetített. A nyár folyamán kb. 2000 látogatót fogadtunk. Egy következő tanulmányban tervezem bemutatni a kutatómunkát és a gyűjtött adatokat, most azonban valami általánosat szeretnék megfogalmazni a folyóhoz kapcsolódó koncepcióra vonatkozóan. Azokról a dolgokról írnék, amelyek látogatóink számára jelentőséggel bírtak.

CÉLOK ÉS A KONCEPCIÓ MEGFOGALMAZÁSA

Az egész projekt elemzése során legalább három fő témára szükséges kitérnünk: 1. Módszer és terepmunka a környezeti etnológiában (environmental ethnology) 2. Habitusok, szokások és új lehetőségek a tanításban 3. Interaktivitás a helyi társadalommal különös tekintettel az egyetem harmadik feladatára

Az egyik legérdekesebb téma az, hogy miképpen konceptualizáljuk a folyót magát. Hogyan tekintsünk erre a vízi útra kulturális és társadalmi infrastruktúraként? Bizonyos szemszögből folytatjuk

a diskurzust a rurális és a városi etnológia között. Mindkét milliőben mozgunk és igyekszünk figyelembe venni mindkét kutatási tradíciót. A folyóparti szaunák és az étteremhajók ugyanolyan értékes szereplők. A mindennapi tájékozódásunkban szeretjük kiemelni az individuális és kollektív emlékhelyek jelentéseit (rejtett és elfelejtett). Tulajdonképpen más kérdések is felmerülhetnek, mint például a koncepciók egyesítése: hozzáférhetőség, dialógus, interaktivitás, az emlékezet helyei, kultúrtájak, környezet, esztétikum, topofóbia és topofília. Különböző forrásokról is beszélhetünk, amelyek közül említést érdemelnek a gazdaságiak, a társadalmiak és a természetiek. Ezeknek a segítségével olyan adatokra tehetünk szert, amelyek az épített és az építetlen infrastruktúrához kapcsolnak bennünket. Az egyik végső célunk az lenne, hogy eredményeinket ne csak az egyetemen, hanem az iskolákkal, alapítványokkal és más szervezetekkel megvalósuló együttműködésben is hasznosíthassuk.

A projekt idején többféle munkamódszert alkalmaztunk és különböző fórumokat vettünk igénybe. A segítőink és a hallgatóink számára szemináriumokat szerveztünk, és kidolgoztunk egy útmutatót azon városiak számára, akik érdeklődést mutattak a téma iránt. Adatgyűjtést kisebb workshopok formájában is végeztünk. Az egyetemen a projektünket néprajzi kurzusokhoz kapcsoltuk, ami azt is jelentette, hogy a hallgatók dolgozataikat a kutatási program számára készítették.⁵ (Herrala 2011) Hasznos weboldalak álltak a blogbejegyzések, a fotók, a kiállítások és a gyűjtemények rendelkezésére. Internetes kérdőíveket szerkesztettünk, amelyeknek rövidebb és egyszerűbb változatait ajánlottuk fel adatközlőinknek. A hallgatók és a kutatók is írtak blogokat a honlapokra. Legfontosabbnak mégiscsak a mobil kísérletünk, az emlékszoba bizonyult, mivel segítségével sokkal jobb kapcsolatot tudtunk kialakítani az emberekkel. Néhányuk a szemináriumokat is látogatta és rögzítette saját történeteit. Voltak olyanok, akik nem is egy alkalommal meglátogatták.

Minden korábbi tapasztalatot igyekeztünk felhasználni, és próbáltunk új kérdéseket megfogalmazni. A téma iránti érdeklődésem a 2000-es évek legelejére tekint vissza. Abban az időben közreműködtünk az Aura Folyó Alapítvánnyal, 2004-ben pedig megjelent az első kiadványunk („Muistojen myllyt”) is. (Salenius–Virtanen–Komulainen 2004). Néhány esztendő elteltével egy szélesebb körű terepkutatást kezdtünk, ami a folyó völgy mindennapi életére irányult. Mindkét projekt kereté-

⁵ Nyysölä 2009; Kostet 2009; Herrala 2011; Simola 2011.

ben vándorkiállítás is készült, amelyeket múzeumokban, könyvtárakban és más nyilvános helyszíneken lehetett bemutatni. A gyűjtött anyagot mint a kutatás forrása (Aurajoen Muisti – kertomuksia jokiarjesta) a 2014-es esztendő folyamán tervezzük megjelentetni. Az „Elmesélt és megtapasztalt Turku” projekt keretében feltárt adatokat a Turku Egyetem archívumában helyeztük el.

A kezdetektől fogva próbálkoztunk hálózatunk szélesítésével. Az első szemináriumnak a Turku Vízművek biztosított helyszínt Halinenben. Ezek az összejövetelek később Lieto, Rusko és Turku könyvtáraiban folytatódtak. Néhány esetben kiállításokat rendeztünk és előadásokat szerveztünk, de egyidejűleg mentális térképek, kérdőívek és interjúk segítségével is gyűjtöttünk anyagot. Szükséges megjegyez-nem azt, hogy az egyik összejövetelünk csak bevándorló nőknek szerveződött. Ez volt az első alkalom, amikor a Tigris is felbukkant adataink között. Szórolapokat és más típusú információkártyákat állítottunk össze azért, hogy népszerűsítsük ezeket az alkalmakat.

AZ ŐSI TERMÉSZETI ELEMTŐL A JÖVŐBELI KULTURÁLIS ARÉNAIG?

A legtöbb turku számára ez a folyó a környezet öntisztító része, amely piszkosszürke és lassan folyik. A szürke hétköznaphoz hasonlóan a folyónk mélyebb tartalmakat is közvetíthet. A folyóhoz kapcsolódó imázs jórészt történeti és kulturális jellegű. Turku mindig is folyóparti város volt, emiatt egyértelműnek tűnt az, hogy a 2011-es kulturális főváros projekt a folyóra is kiterjed. A betérjesztéseket olvasva a folyóval kapcsolatos témák különböző aspektusokból szerepelnek. Ezek többnyire nem kutatási tervezetek voltak, hanem bemutatókra, művészeti ágakra és a gyermekkultúrára vonatkoztak. A folyó bennük leginkább mindenféle rendezvények számára alkalmas arénaként vagy „nyilvános főutcaként” jelenik meg. Inkább tárgyként, semmint alanyként lehet rá tekinteni. A folyóval kapcsolatos helyi diskurzusok sok mindent elárulnak a városi technikai struktúrákról (a folyó része az utcahálózatnak), a hidakról és szélesebb értelemben a városi épített környezetről. Teljes mértékben világosnak tűnik az, hogy a projektünket megelőzően a folyó rurális szakasza nem igazán került az érdeklődés homlokterébe. A kutatásunk és az elemzésünk a kikötőtől az első forrásokig terjedt. A kis patak folyamatosan növekszik, ahogyan Turku irányába halad. Néhány zúgó több erőt szolgáltat, a város központjában azonban a víz lecsendesedik, és készen áll arra, hogy a tengerrel egyesüljön. Időbeli

szempontból a folyó egy hosszú kulturális projekt és sodródó pillanat. Prehisztórikus lelőhelyeket lehetséges manapság is látni, de a folyó jövőjére vonatkozó döntéseknek is részesei lehetünk. Talán a folyó jövője a legérdekesebb kérdés. Ez lenne az egyik fő célja a kutatásnak: Mi lesz a folyóval 2030-ban?

A MINDENNAPI ÉLET FORRÁSA

Azt gondolhatjuk, hogy a folyó és a prehisztórikus lelőhelyek valamint a napjainkban művelt szántóföldek között szoros összefüggés mutatható ki. A víz mindennapi útvonal egyik helyről a másik felé, ugyanakkor az élelemszerzésen kívül más erőforrások (szabadidő eltöltés, szénaszállítás stb.) kapcsolódnak hozzá. Újabb fülkék nyílnak egyik esztendőről a másikra. A helyi lakosok és a folyó közötti kapcsolatban változások következnek be, ami a technikai infrastruktúra és a víz minőségének módosulásával mutatnak összefüggést. Nem beszélünk ebben a vonatkozásban az áradások hatásáról azon a szinten, ahogyan sok nagyobb folyó esetén tehetnének. Egy kissé furcsának tűnhet az, hogy az Aura folyó kapcsán a turkui diskurzusban leggyakrabban emlegetett erőforrások a vidéki környezethez kötődnek. A lazaczúgók, megközelítőleg 40 különböző halfajta, az úszásra alkalmas partszakaszok, a vízimalmok romjai illetve a mezőgazdasági kultúrtáj kiegyensúlyozó tényezők az urbanizált-iparosított folyó számára. A felső szakaszon maga a víz egy fontos erőforrás, amelyet öntözésre, tehenek itatására illetve a jeget a tej hűtésére használták. (Utóbbi télen vágták, ami a nyár végéig hidegen tartotta azt.) Az urbanizált milliőben a folyó kisméretű hajók számára kialakított hosszú kikötőnek tűnik. Akadnak olyan helyek, amelyek a turkui szigetvilág hajóforgalmához kapcsolódtak. Mindez napjainkban is megfigyelhető számos turistahajóval.

Manapság a sporthorgászat is jelen van néhány helyen (Halinen, Nautelankoski), de néhány évtizede a folyó mellett élő családok saját fogyasztásra is fogtak halat (csuka, keszeg, sügér, lazac), de nem vették meg a vízi madarakat és a rákokat sem. Nem feledkezhetünk meg ugyanakkor azokról a malmokról sem, amelyeket a vízi energia hasznosítása céljából építettek. Találkozhatunk néhány esetben ipari létesítményekkel is, amelyek közül említést érdemelnek a felső szakasz tejjüzeimei, a Manilla kötél- és szeszgyár, a Barker pamut- és bőrgyár az Aura centrumban. Turku központjában dokkok és a hatalmas kompok kikötője található. A centrumban a partot kőfal alkotja, amely az elektromos

kivilágítással együtt teljesen más hangulatot áraszt, mint a folyó felső szakasza. A város központjában legalább tíz étteremhajó üzemel, amelyek közül három a téli időszakban is nyitva tart.

A Halinen városrészben található zúgó többé-kevésbé a város központjához kapcsolódik. Ez a hely ipartörténeti jelentőséggel bír, ugyanakkor a horgászathoz is kiváló lehetőségeket biztosít, ahol még lazac is fogható. Éppen ezért épített a város betonból olyan lépcsőket, amelyek segítségével a halak fel tudnak úszni a folyón. Az egyik fontos partnerünknek, az Aura Folyó Alapítványnak az épülete szintén a Halinen zúgó mellett található.

AZ AURA FOLYÓ MINT TECHNIKAI ÉS MŰVÉSZETI ALKOTÓELEM

A folyó általában út és perem egyszerre, de a különböző technikai megoldások gyűjteményeként is felfogható. Hidakat kell építeni rajta, amelyek biztosítják a megfelelő feltételeket a közlekedéshez. Akad néhány fontos probléma a folyókhoz kapcsolódó technikai diskurzusok történetében. Az Aura folyó más folyókhoz hasonlóan egyfajta csatornaként is felfogható, a víz minősége pedig a hétköznapi gondolkodásban még mindig az egyik legfontosabb témának számít.⁶ Számos új megoldás létezik a szennyeződés megakadályozására, amelyek közül említést érdemelnek a folyóparton kialakított védelmi területek (EU direktívák), a mederben épített gátak vagy a modern tisztítóberendezések.

Az utcák különböző hidakon keresztezik a folyót. Az elmúlt években az építményekkel kapcsolatos viták, ahogyan az előzőekben láthattuk, nagy nyilvánosságot kaphattak. A terepmunkánk egyik legérdekesebb új eredménye az, hogy a folyó a politikai küzdelmek eszközévé és színterévé illetve a politikai hatalom gyakorlásának módjává vált. Ez az eszmefuttatás több szerepet és jelentést szolgáltat a terepmunkánknak és a gyűjtési szövegeinknek.⁷

A Turku 2011 program figyelme a kezdetektől fogva a folyó felé fordult, ami hangsúlyosan szerepelt a nagyszabású megnyitó látványos programjában is. Nem annyira a történeti vonatkozása, hanem az erre a

⁶ Lásd a Duna helyzetét illetve a folyóhoz kapcsolódó programokat. Meg kell értenünk az országok közötti bonyolult situációkat, a párbeszéd azonban egyre sürgetőbb a kisebb közösségek vonatkozásában is.

⁷ Maria Herrala hidakról készített szakdolgozatát a legmagasabb döntéshozói körökben is hasznosították a „Kirjastosilta” esetében.

célra alkalmas színtér jellege miatt volt ez így. A folyó mindennapjai hirtelen az ünnepek következtében megváltoztak. Az Aura folyó és Turku is sajátos imázssal rendelkezik. Amikor a település kulturális jellemvonásait népszerűsítjük, akkor a folyót sem hagyhatjuk figyelmen kívül. Ha a folyót egyfajta lokális színtérként használjuk, nem tekinthetünk el Turkutól, a régi fővárostól sem. A DBTL zenei fesztivál vagy néhány halpiac bizonyosfokú gazdagságot szolgáltat a városi folyóhoz kapcsolódó kultúrának.⁸ 2011 előtt már a környezeti művészet alkotásai megjelentek a folyó partjain és magában a folyóban is, mint például a „Harmonia” című kompozíció.⁹ Számos terv született, amelyek nem valósultak meg. Ide sorolható a 2011-es „folyópavilon” is. Ez a versengés valamiféle úszó épületet eredményezett volna. A győztes „Orko” program egy olyan kísérleti elképzelést tartalmazott, ami az algák segítségével tisztítja a folyó vizét. A pavilon ötlete és helyszíne közismert. Nem valósult ugyan meg, az emléke azonban megragadható.

EGYÉNI ÉS KOLLEKTÍV EMLÉKHELYEK

A helyekről és a terekről folytatott elméleti diskurzusok nagy változatosságot mutatnak tudományterületenként. A néprajzban általában a környezet kifejezés használatos, de napjainkban az emberföldrajz és a kritikai földrajz által alkalmazott hely és tér értelmezések is egyre gyakrabban felbukkannak. A gyermekkori úszások és horgásztanyák vizuális memóriánk részei napjainkban is a víz ízével vagy a tömeg és a csend benyomásaival együtt. A nyilvános és a személyes terek közötti kapcsolatok még újabb kutatásokat igényelnének, ugyanis megvannak a saját illetve más személyek terei, amelyeken akár többen is osztozhatnak. A titkos rákfogó és úszóhelyek elnevezései elérhetőek, de az még érdekesebb lehet, ha megtaláljuk az összekötő történeteket.

Az nyilvánvaló, hogy sok folyóval kapcsolatos jelölőelemet többféle módon értelmezhetünk. Kitűnő példa erre a Halinen zúgóok közelében, a folyóparton álló betonoszlop. A modern graffitik által borított objektum önmagában nem mond sokat, de ha megtudjuk, hogy azon a helyen egy híd állt valamikor, már több ismerettel rendelkezünk. Még többet fejez ki az, hogy ez az oszlop az utolsó maradványa a közeli „Kupittaaan Savi” kerámiaüzem vasúti hídjának. Tulajdonképpen nem

⁸ A DBTL egy városi zenei fesztivál, amit a folyó partján rendeznek meg.

⁹ Fibonacci sorozat 1-55 (Mario Merz 1994) piros számai a Turku Energia gyár kéményén vagy Achim Kühn „Harmonia” (1996) című alkotása, ami a bálna farkaként is ismert.

maradt más maradványa a gyárnak illetve az üzemet és a folyó partját összekötő vasútvonalnak.

A folyóhoz kapcsolódó legtöbb emlékhely nem sorolható a speciális jelek közé. Sokkal inkább olyan helyszínek, ahol valaki a barátával piknikezik, vízi madarakat etet vagy valamilyen szokatlan pillangót látott. Mindezeket kombinálva fel tudunk vázolni egyéni kisléptékű vagy mikro-geográfiai térképeket a folyó környezetéről.¹⁰

A GYÓGYÍTÓ FOLYÓ

„Amikor a gyermekünk kicsi volt és ebéd után elaludt, a férjem otthon maradt velem. Lementem az Aura folyóhoz, úsztam, és a szabadság illetve a saját szabadidőm érzetét keltette bennem, amikor kilométereket tettem meg mindkét irányban. Nyugdíjas nagymamaként manapság is szeretek a folyóhoz menni, ha van erre lehetőségem. Úgy gondolom, hogy a folyót a kenusokhoz hasonlóan használom, több kilométert úszom. Azok az idők nagy örömet adtak nekem. A látvány nagyon fontosnak tűnt számomra, élveztem a tájat, mindent, amit láttam. Hatalmasnak és megnyugtatónak tűnt, ahol érezhettem és megtalálhattam az egyensúlyt valamint a biztonságot. A természet minden jót jelentett!”¹¹

El tudom képzelni, hogy a Halinen vagy a Nautelankoski zúgóknál halászó emberek hasonló történeteket mondanának el A folyó manapság mindannyiunk számára fontos volt és lesz a jövőben is. A következő kutatási projektnek a folyó jövőjének vizsgálatát kellene megcéloznia!

¹⁰ Lásd Virtanen a mentális térképekről.

¹¹ TYKL/KK/2581

FORRÁSOK ÉS IRODALOM

HERRALA, Maria

2011 *Aurajoen sillat. Siltojen vaikutus Turun kaupunkikuvaan*. Pro gradu -tutkielma, marraskuu 2011, 112 s. 3 liites. TYKL272

KOSTET, Jenna

2009 *Aurajoen merkitys Turun kaupunki-identiteetille*. Pro gradu -tutkielma 2009, 96s. TYKL 2695

NYSSÖNEN, Jukka

2009 *Vesimaisema elettyinä ja kerrottuna - etnologinen tutkimus Aurajokimuistoista*. Pro gradu -tutkielma 2009 79s., 7 liites. (22692)

SIMOLA, Anne

2011 *Joki matkailun ja kulttuurin tilana–Turun kulttuuripääkaupunkivuoden mahdollisuudet Aurajokialueen matkailun kehittämiseksi*. Pro Gradu –tutkielma, 2011, 80s.

Turku 2011 programme

TYKL Interviews KK/281. Told and Experienced. University of Turku. TYKL. Audio.

VIRTANEN, Timo J.

1997 Etnografiaa ja etnografiikkaa. In: *Näkökulmia kulttuurientutkimukseen*. Toim. Pekka Leimu–Teppo Korhonen. Turun yliopisto. Täydennyskoulutuskeskus. Turku.

INTRODUCTION

Besides satisfying basic biological needs, water is closely bound to culture; we find it in the symbols and rites of religions and also in the beliefs and notions of different communities. Today the suitable use of fresh water represents a great challenge as it is not an unlimited resource. The interest shown by social sciences in questions of water use is directed mainly towards gathering, agricultural and herding communities, especially in regions where distinctive norms and rules are associated with the distribution of this natural element. However we have very little information on the water management of modern societies and their relationship to water, a fact that can be explained in a number of ways.

In recent decades anthropologists, ethnologists, historians and cultural historians have been showing growing interest in the cultural aspects of water as in many cases this natural element was not only a means of spending and organising leisure time, it also created the possibility to express and strengthen borders between different social groups. At the same time to a certain extent water can also serve as a uniting force because it can function as a vehicle of regional and national identities and solidarity.¹

Klaus Roth emphasized the double character of the rivers which involves both dividing and linking role. Different economic, political, military, ethnic and cultural factors could determine which aspect of the rivers become visible.²

In 2005 a publication appeared reporting on the results of investigations carried out within the frame of the project called "Programme Culture 2000". The participants took as their point of departure the recognition that cities are often identified with their rivers, that is, there is a close connection between them. Rivers can simultaneously connect and separate while at the same time a wide range of sometimes opposite meanings may be attached to them. They often form frontiers between different countries and regions, in many places related to political processes and conflicts. Rivers offer the

¹ Anderson, Susan C.: Introduction: The Pleasure of Taking the Waters. In: Andreson, Susan C.–Tabb, Bruce H. (eds.): *Water, Leisure and Culture. European Historical Perspectives*. Berg, Oxford, 2002. 1–8.

² Roth, Klaus: Rivers as Bridges–Rivers as Boundaries. Some Reflections on Intercultural Exchange on the Danube. *Ethnologia Balkanica. Journal of Balkan Ethnology* 1997/1. 20–28.

communities living on their banks favourable possibilities for exploiting water as a versatile resource. While the connection between towns and rivers has existed for centuries, it has become weaker as a result of modernisation, industrialisation and the expansion of settlements. People often used the watercourses as a source of energy or as a place to discharge accumulated effluents; as a result these waters lost their purity and acquired a whole series of negative associations. Nowadays, however, a growing number of European cities are trying to discover the rivers and their environment, trying in different ways to exploit them and incorporate them in urban planning developments.³

The 8th International Student Seminar organised by the Department of Ethnology and Cultural Anthropology of the University of Szeged on 21–27 August 2007 chose as its theme the question of water and the urban way of life, requiring the participants to apply special research methods. The site chosen for the fieldwork was a city where both past and present are closely intertwined with this natural element. The salt transported down the Maros and Tisza rivers was a significant factor helping to make Szeged an important trade centre. The timber floated down the river also helped to lay the foundations of the wood processing industries, as well as ship-building. Although water transport gradually declined in importance from the early 20th century, by then the Szeged middle class was discovering the Tisza and various groups created a distinctive bathing culture. Anna water is still consumed not only locally: people from other settlements regularly visit the well. The River Tisza is one of the consciously constructed symbols expressing the city's image that are used for different festivals and in tourism brochures and advertising. The memory of floods, especially the Great Flood of 1879 can also be said to live on; the city organises commemoration ceremonies to mark the anniversaries, in many cases drawing attention to the ambivalent connection between the river and the city. In addition to these events, materialised manifestations of the memory are frequently encountered, among others in the form of monuments and marks showing the level reached by the flood waters.

Students and teachers from the universities of Zagreb, Comenius (Bratislava) and Turku came for the international seminar. On 22nd August, the day after their arrival, together with the Hungarian participants they presented their earlier work on the theme. László Mód

³ Bosi, Giulia-Ronconi, Michele (ed.): *I fiumi come infrastrutture culturali. Rivers as Cultural Infrastructures*. Editrice Compositori, Bologna, 2005.

spoke of the possible ways of approaching water use, of the relationship between Szeged and the River Tisza, and on the summer cottage area along the river banks that offer special opportunities for the use of leisure time. Csaba Tóth spoke about the connection between the major floods and memory, focusing on the great flood of 1879 that played a decisive role in the history of Szeged as that natural catastrophe wiped out a great part of the city. Sándor Gyarmati attempted to interpret the unique world of floating swimming pools, closely linked to the bathing culture created by the bourgeoisie of Szeged. The last Hungarian participant, Ágnes Seres not only outlined the history of the use of Anna water, she also described the customs associated with its use. Juraj Janto, a doctoral student from Slovakia presented a paper on the connection between the Danube and the Slovak capital. The Finnish guests (Timo J. Virtanen: Water as an imago element – Turku Case; Karoliina Autere: Cultural Landscapes Along the River Aura; Anna Leimola: River Aura as an Everyday Life Resource) centred their reports on Turku's river, the Aura. The students from Zagreb, Krešimir Bermanec, Mario Katić and Tomislav Oroz drew attention to the connections between water and Southern Slav beliefs and customs, and to traditional techniques of water use.

After visiting the fieldwork sites (summer cottages, floating swimming pools, flood monuments, Anna well), the work was carried out in four groups with the participation of foreign and Hungarian students and university teachers in the form of interviews and observations. On the last day the participants reported on their findings, then at the farewell supper got to know the special technique for making Szeged fish soup. By applying different viewpoints and methods the seminar examining the connection between water and the urban way of life succeeded in grasping the research theme, an innovative one in the field of ethnological investigations. After working up the material collected we would like to report on our results in this volume of studies that, following the earlier practice, are presented in English and Hungarian.

László Mód

CONSIDERATIONS FOR RESEARCH ON THE SZEGED FLOATING BATHING HOUSES

Many tourists visiting Szeged are attracted by the sight of the Szabadság (Liberty) floating bathing house (Hungarian: *úszóház* = floating house), an enormous structure rocking on the River Tisza. If we ask a local resident, we are not likely to get an answer to the questions of what purpose the structure serves, whether it is a sports facility belonging to a sports club, or perhaps a hospitality facility, who visits it, who operates it and how long it has been on the river.

My intention here is principally to outline some considerations that will enable us to study the Szeged floating bathing houses and place them in the frames of social history, urban history and anthropology. The topic is an especially rewarding one because both as an institution and through their visitors the floating bathing houses on the Tisza represent a socially unique survival phenomenon. The origin of the groups who spend their leisure time at the floating pools can be sought in the bourgeois life of Szeged in the interwar years or even earlier, in the second half of the 19th century. Despite this no analysis has been made in any of the social sciences of the institution of floating bathing house and not even the slightest reference is made to them in monographs dealing with the history of Szeged. The only study has been the nostalgic work by Gitta Bátyai: the data she collected served as the starting point for the present paper. Few people are familiar with the bathing life associated with the floating bathing houses that has now disappeared or can be found only in traces, but it has proved to be worth taking a better look at the subject.

THE FLOATING BATHING HOUSES IN SZEGED UP TO THE FIRST WORLD WAR

For the residents of Szeged the Tisza riverside had quite complex functions. In the early 19th century fishing, passenger and goods transport were closely linked to the river that must have appeared as a kind of workplace in the thinking of local people.¹ The question of

¹ Nagy 1991. 115.

regulation of the river bank provided a continuous topic for Szeged publicists.

In Europe, together with the urbanisation trends in the second half of the 19th century a change also occurred in the way of life of the urban population. Through the welfare functions of the state that were then taking shape with the regulation of working hours, leisure time appeared in modern social frames in the life of urban workers. Bathing and the sports movements then emerging became a favourite way of spending time for the bourgeoisie, following the pattern of what had become a distinctive cultural phenomenon among the aristocratic stratum in Hungary. It was probably these new social demands that provided the justification for the floating bathing houses.

In the eyes of the Szeged middle class the Tisza must have been mainly a place for work, as bathing in the river did not correspond to the norms being shaped by the emerging bourgeois way of life. The free bathing areas beside the river designated by the city council in the mid-19th century at the upper town lime kilns and at Boszorkánysziget (Witch Island) must have been a socially acceptable place for bathing only for workers and peasants.² For the bourgeoisie wishing to distinguish themselves visibly also in their way of life, the men, women and children regarded as naked using these stretches of the river together must have represented a moral taboo. They stayed away from the river, not only out of a sense of propriety, they were probably also deterred by the large number of deaths by drowning that remained a constant problem up to the end of the 19th century.

The floating bathing houses that we know about from reports in the local press from the end of the 1850s opened a door to the Tisza for citizens of Szeged in two ways.³ Most importantly they removed from its original environment and “civilised” the space suitable for bathing that had earlier belonged to a foreign, dangerous Tisza and was linked to lower status groups. In the microcosm of the boat, visitors coming into contact with nature could feel safe both physically and emotionally as they did not have to distance themselves from their socially determined roles. The structure of the bathing house was also designed to meet the demand for separate bathing. Visitors were able to venture into the water of the Tisza in entirely separate, closed bathing cabins and in this way they could enjoy the pleasures of bathing in groups, but

² Bányai 2003. 18.

³ Bányai 2003. 6.

separated. The Naschitz, for example, had eight such cabins of different sizes as well as a large pool.

The forms of group social contact were minutely regulated on the floating bathing houses visited by the bourgeoisie so that the accustomed values of everyday life were not violated in this context either. Twofold demands had to be taken into account in designing the boats. On the one hand they had to meet the demand for physical exercise and on the other also serve the demand for the extension of private life. According to the publicist the Neumann bathing house achieved this in the following way: *“It will have 64 changing rooms and 8 small private baths. The mirror bath where beginners will be taught to swim will be very big, allowing sufficient space for physical exercise. The family pool will be the most comfortable: the pool will be bigger than an average-sized room and it will be available on an hourly basis for families with members who do not wish to visit the public baths.”*⁴

The bathing house not only offered the family an opportunity for relaxation, it is easy to see that it also provided the social frames of everyday life, ensuring the separation of men and women.⁵ Bathing was available for women for relatively few hours, indicating that the urban bathing houses were operated mainly for men. Children were also given access, within the frame of swimming instruction that had become part of education. In contrast to the adult age group, it was only the socially accepted norms of physical education that justified their independent use of the bathing houses.⁶

It must also be kept in mind that according to the social notions of the time, bathing was mainly a collective forum, a form of outward show rather than enjoyment bringing refreshment. The distance required as desirable in bourgeois life had to be respected.⁷

Among the persons ensuring the operation of the bathing house, the swimming master who ensured the guests' safety, and the swimming pool captain who made sure that the rules were respected, played an important part. The press of the period stresses the “military order” that prevailed in the bathing houses, regarding it as a positive feature; again this was something that corresponded to the demands of the bourgeoisie. All this was in sharp contrast with the practice that has

⁴ Bányai 2003. 4.

⁵ From the 1860s the separation of the genders when bathing was the general practice in all baths regarded as elegant. Bányai 2003. 8., 15., 17.

⁶ Hadas 2002. 24.

⁷ Gyáni 2002.

arisen among the lower social strata, considered to be without any system.

Some elements of bathing house life must have been borrowed from the bathing culture developed and maintained by the wealthy stratum, although differences can also be observed. In its late 19th century form bathing was much more associated with visits to popular spas in the Austro-Hungarian Monarchy. For those who lived the life of wealthy aristocrats, visits to Karlstadt, Bártfa and other renowned spas often served as exotic attractions. For centuries bathing had been part of the way of life of the nobility and it was only from the end of the 18th century that it became part of the culture of the middle class. The rites developed in the spas became concomitants of cultural adaptation and were indispensable in ensuring that different social strata and age groups could holiday together without friction.⁸ Popular topics of conversation for visitors, apart from discussing their own health problems, included international novelties and gossip about various members of the closed societies.⁹ For the rural middle class in particular, the floating bathing houses with their own spa did not have such an attraction. They were part of the bourgeois milieu where the more prosperous middle class could rest after work in a pleasant environment.

Two further factors that led to the reshaping of bathing house life in the 20th century also need to be mentioned. I have already mentioned that drowning often occurred along the stretch of the river bank designated for the poorer strata. After a number of plans that were not carried through, in 1894 the municipal council built a public baths on the Upper Town stretch; these operated until 1923 with a number of renovations. However, this single facility was not able to meet all the demand and there was no decline in the number of deaths by drowning. Although safe bathing for the broad popular strata was not achieved, the attempt does indicate that welfare efforts were being made. Another measure that did not have a major impact was the gesture made by the owners of the larger floating bathing houses (Mór Neumann and István Regdon) providing free swimming instruction for orphans and setting aside cheap baths for low-income visitors. Besides improving their public image, this charity on the part of the entrepreneurs enabled

⁸ Kósa 1999. 156.

⁹ Kósa 1999. 168.

poorer people to enjoy physical culture and develop a connection with the water.

The other factor that changed the image of bathing house culture was the appearance of sports associations. A Rowing Society had been operating continuously in Szeged since 1870 and had a centrally located boathouse beside the Inner Town bridge, it was not until the early 20th century that facilities of this kind began to increase in number.¹⁰ They brought a further change and widening in the connection of the city dwellers to the river. If the bathing houses could be regarded as bridgeheads of urban life in the 19th century, it was with the appearance of the boats of the sports associations at the turn of the 19th to the 20th century that people took full possession of the river.

THE FLOATING BATHING HOUSES UP TO THE SECOND WORLD WAR

The many floating bathing houses built in the first half of the 20th century differed from the baths operated by the entrepreneurs in a number of respects. One of the most significant differences was the changed ownership form. Members of the sports associations formed at the turn of the century and building or buying floating bathing houses on the Tisza used the facilities not as paying, temporary guests but as part-owners.

The Szeged Boating Society that had existed since 1870 and had taken part in the rescue operations during the Great Flood of 1879 in a certain sense represented a transition between boathouses where the emphasis was on sport and the elegant bathing places. Their bathing houses that from 1894 were located beside the Inner Town bridge, still represented a strange duality: they had storage space for boats and a facility for launching them, but they also had various salons, changing rooms and training rooms that were kept separate and given equal importance. According to the contemporary press the comforts were intended to encourage ladies to show more enthusiasm for active participation in water sports.¹¹ But probably that was not the only reason for maintaining the facilities. They served as a scene for social life, but the occasion was no longer a passive way of spending time, it

¹⁰ Bányai 2003. 11.

¹¹ Bányai 2003. 11.

was boating and swimming. The atmosphere of the “Tisza” Szeged Rowing Society and the Szeged Rowing Club established before the First World War shifted much more in the direction of sports.¹²

As a result of the restricted opportunities for travel due to the well known events following the First World War, in the 1920s a whole series of floating bathing houses were built causing real competition for the most suitable stretches of the riverside. The groups organised on various bases wanted a place for themselves on the Tisza not only for sports but also for purposes of outward show. The wealthy members of the Szeged Regatta Society for example and the young sportsmen who formed the Szeged Swimming Society with a centre on the Upper Tisza riverside had very different financial status and social background.¹³ In places break-away attempts upset the organisational unity. In 1926 a few members of the Boating Society tried unsuccessfully to form a new association under the name of Wesselényi Boating Club, then in 1932 earlier members of the Szeged Swimming Society established the Szeged Yachting Association. In both cases the new organisations immediately began to build new floating bathing houses.¹⁴ Probably the practice of sports alone would not have led to these splits: the aim was more likely to demonstrate a separate group identity. Setting up a bathing house on the Tisza was considered to have prestige value for the main social societies. Groupings not necessarily or not at all linked to the water, such as the local Scouts association, or the Szeged Fészek Club formed by artists, writers and journalists immediately began to build bathing houses.¹⁵

Since association members had part ownership, and were able to create personal space (changing cabins, storage of boats and other equipment), the bathing houses became a kind of second home. Citizens with club membership were able to spend time with acquaintances who for the most part had similar interests and status; a kind of community life began to take shape offering people of Szeged a separate identity.

During the period examined, through physical culture and sports increased interest was shown in general in all forms of active use of leisure time. The Szeged press often dealt with the results and successes of the sports associations that probably all citizens, even those not

¹² Bányai 2003 21–22.

¹³ Bányai 2003. 25.

¹⁴ Bányai 2003. 14., 35.

¹⁵ Bányai 2003. 30–34.

engaging in water sports, could identify with, thereby strengthening the local identity. It was not only in this sense that the bathing houses were an integral part of Szeged. By organising balls and beauty competitions open to outsiders they played a part in shaping the city's formal community life.¹⁶

It must be added that there was no change in the case of the bathing houses known since the 19th century. Although the strict moral norms were slightly relaxed and there was a certain opening towards water sports, bathing continued to be the main focus. There was no change in their number, moreover the new municipal bathing beaches and the clubs attracted the young public away from them.¹⁷ The floating bathing houses continued to operate in this form up to the end of the Second World War when, with two exceptions, they were dismantled. The Soviet army needed the pontoons that kept the structures above the water.¹⁸

SUMMARY

I have attempted to interpret the distinctive culture associated with floating bathing houses, from different aspects than those examined earlier. My focus has been primarily on the changes in society, culture and mentality that explain the significance these establishments had for the people of Szeged. It can be seen that because of the many different functions the structures served, the concept has a complex meaning. The Hungarian name *úszóház* (floating house) not only emphasises the dominant role of the building and comprises the names of boathouse, bathing house, club house, regatta house used in real life, but also the private houses built on the Tisza.¹⁹ But why can it be useful to examine the phenomenon in greater depth using ethnological methods and historical sources? It can be seen that the research to be carried out here is linked to the question of spatial use and mental maps. It illustrates the direction of change in thinking about the Tisza by the people of Szeged, and shows which social strata had ties to the river in the different stages of the city's history. The urban bathing culture did not represent the form of rest involving outward show but rather formed an integral part of the everyday lives of working people. The bather was not detached from his own environment as was

¹⁶ Bányai 2003. 13.

¹⁷ Bányai 2003. 16.

¹⁸ Bányai 2003. 4.

¹⁹ Bányai 2003. 3, Délmagyarország 21 November 2007.

the case of those who visited distant resorts, he often met acquaintances while bathing and continued the everyday dialogue.

LITERATURE

BÁTYAI, Gitta

2003 *Úszóházak a Tiszán.* [*Floating Bathing Houses on the Tisza.*] Copyright release, Szeged

GYÁNI, Gábor

2002 *Történézdiskurzusok.* [*Discourses of Historians.*] Budapest, L'Harmattan

HADAS, Miklós

2003 A gymnastica, avagy „a fiatalsági öröm köntösébe burkolt munka”. Adalékok a modern férfiasság kialakulásának vizsgálatához. [Data to the Development of the Modern Masculinity]. *Korall* 7–8. sz. 15–33.

KÓSA, László

1999 *Fürdőélet a Monarchiában.* [*Bathing Life in the Monarchy.*] Budapest, Holnap

LUGOSI, József

1991 A közlekedés és a szállítás. A posta fejlődése. [Passenger and Goods Transport. The Development of Postal Services.] In: GAÁL, Endre (ed.): *Szeged története 3/1. 1849–1919.* [*History of Szeged 3/1 1849–1919.*] Somogyi Könyvtár, Szeged 337–376.

NAGY, Zoltán

1991 A városkép és az urbanizáció 1879-ig. [Appearance of the City and Urbanisation up to 1879.] In: GAÁL, Endre (ed.): *Szeged története 3/1. 1849–1919.* [*History of Szeged 3/1. 1849–1919.*] Somogyi Könyvtár, Szeged 79–130.

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE DANUBE AND BRATISLAVA

The Danube – the second largest river in Europe –for centuries has had an important place in the lives of Bratislava’s inhabitants, influencing their way of life. It was a transport route as well as a border and a barrier; a source of livelihood but also an untamed element threatening people’s lives. The river gave the mid-sized Bratislava the feeling of a big city. When choosing the capital of Slovakia, a very strong argument for Bratislava was the presence of the Danube. The history of the city is closely connected with this big river. The Danube is part of its identity. It remains a stable element in a city which has changed its names and histories.

FROM THE HISTORY

The Danube (Slovakian: Dunaj, German: Donau, Croatian, Serbian and Bulgarian: Dunav, Hungarian: Duna, Romanian: Dunărea) originates at the confluence of the Brege and Brigach rivers in the Black Forest (Germany), flows through southern Germany, Austria, Slovakia, Hungary, Serbia, then for tens of kilometres it creates the Romanian-Bulgarian border and flows into the Black Sea via the Danube Delta at the border between Romania and Ukraine. Altogether it flows through or touches the borders of ten countries. Archaeological finds show that areas along the Danube have been inhabited for thousands of years. People moved along the river in both directions, probably using it for transport. Continuous settlement on both banks of the Danube is clearly documented by the archaeological finds, which are nowadays exhibited for example in the Danube Museum in Komárno. The region from Bratislava up to Štúrovo was inhabited by the Scythians in the 6th century BC. In the second half of 3rd century they were pushed out by the Celts, who already used iron and for three centuries took over the area of modern Slovakia. In Bratislava on both banks of the river there was a Celtic settlement – oppidum. Later settlement by the Romans is documented even in writing. The Danube constituted the northern border – Limes Romanus. In Rusovce near Bratislava there are remains

of a military settlement which was called Gerulata. In Austria not far from the present Slovak border there was a camp called Vinbona and a camp Petronell Carnuntum. From the end of the 4th century Slavic tribes started to penetrate the region. The oldest parts of the city arose on the crossroads of trade routes, one of which followed the bank of Danube from west to east and the other ran from south to north. In 1465 the first university in Slovak territory was founded in Bratislava – Academia Istropolitana. The unlucky Battle of Mohács in 1526 won by the Turks paradoxically benefitted Bratislava. For three centuries it became the capital city of the Kingdom of Hungary. In the 18th century, mainly during the reign of Maria Theresa, Bratislava became the biggest and most important city in the whole kingdom. In that century many splendid palaces were built as well as churches, monasteries and other church buildings, the castle was rebuilt and enlarged, whole new streets grew up and the number of inhabitants tripled. In 1919 Bratislava became the capital city of Slovakia.

THE DANUBE AS A CONNECTING AND DIVIDING ELEMENT

The Danube in Bratislava created (Roman Empire – barbarian tribes) and still creates (Slovakia – Austria) a natural border between territories or countries. On the other hand people also tried to overcome this barrier. Below the castle wall there was a ford leading to the opposite bank of the river. This was because the river spread into several streams and did not have such a well-defined and deep channel as it does today. Bridges were another way of crossing. The first bridge over the Danube was built probably in 1450. It was a floating (pontoon) bridge and it was used for three centuries. Such bridges built on boat-like pontoons were common also in other countries. During winter the Danube froze and the bridge had to be dismantled to save the pontoons from being crushed by the ice. People could cross the river on foot on the ice. To prevent animals from sliding on the ice, people constructed a straw “bridge” on the Danube. They put straw on the ice and poured water on it to fix it to the surface. There was an opening ceremony each year headed by the first wagoner crossing the river. This tradition disappeared when the ice broke in 1626. In order to facilitate the transport of goods on the Danube the pontoon bridge was removed in the 18th century and transport across the river was provided by ferries, so-called flying bridges. In the next century Bratislava returned to the

pontoon bridge. Its middle section was modified in such way that it could be pulled out downstream to let vessels pass. The first permanent (iron) bridge on stone and concrete pillars across the Danube was opened only in 1891 and it bore the name of Emperor Franz Joseph. The bridge served not only for road vehicles, it was used also for rail transport. There was tram traffic, a train to Vienna. A toll was charged for use of the bridge. In 1945 it was blown up by retreating German troops and after its restoration up to 1990 it carried the name Red Army Bridge. Today the Old Bridge awaits an extensive renovation.

In 1972 another bridge was built, with the famous restaurant in UFO shape, then the Harbour Bridge (1985), which carries the Bratislava highway bypass; Lafranconi Bridge (1992) and finally as the fifth one the Apollo Bridge was built (2005). Since the bridges provide connection to the largest district of Bratislava, which grew up on the right bank of the river from the mid-70s, they are used very intensively.

The Danube connected countries and territories and has always been an important trade artery. A significant moment in “passenger transport” occurred already in the 12th century, when ships brought the Crusaders of the Emperor Frederick I Barbarossa of Germany to the meadows and forests of today’s Petržalka. From there the fleet sailed on through the Balkans to the Holy Land. In 1297 King Andrew III allowed the sailors in Bratislava to transport goods from Germany on the Danube in both directions.

However before the beginning of steam navigation the rapid flow of the Danube usually allowed only one-way traffic.

The first steamboat arrived in Bratislava in 1818. However in those days the Danube was not regulated for water transport and there were even several islands in it, which were part of the ford and enabled people get to the other bank. Later, due to the expansion of water transport they were removed. From 1836 regular ship lines began operation between Bratislava and Budapest. There were also cruise lines to Vienna. From 1891 three ferries called “propeler” plied between the banks of the Danube, from early morning until late at night, throughout the year until the river froze. They were a very popular attraction, as not everyone had the possibility to use long-distance transport. The small steamboat which came into service in 1911 currently serves as a gallery. Since 1978 it has been replaced by a catamaran ship with two diesel engines.

Of course, the river served not only for entertainment but also for transporting goods. Bratislava sailors obtained their statutes from the city council already in 1936. The Danube still serves for transporting goods and tourists.

SOURCE OF LIVELIHOOD

In medieval Bratislava fishermen had the most important profession together with vine-dressers and craftsmen. Fishermen rowed into the river at night and cast fishnets, which they drew out in the early morning. The fish caught were kept alive in special boats with a perforated bottom until they were sold in the market. From the 18th century the sale of fish was concentrated in Fish Square, on Fridays and Saturdays. Fishermen sold either by themselves or they were hired by bigger businessmen who even used to rent a part of the river giving them exclusive rights. The fish were sold not only in markets but also in specialized stores (e.g. Karas on the site of today's Manderlák). Carp, pike and catfish were the main fish.

Fishermen, water sprites and fairies were common fancy costumes in balls and carnival processions in Bratislava. The top event was a fish feast on Ash Wednesday. The grand historical processions of fishermen have been revived in the International Festival of Water Sprites, which has been held in Bratislava at the end of May or beginning of June since 1998. Later a competition for the best fish soup was added.

Another tradition, which existed from 1922, has been revived recently. It is the launching of a wreath with a candle using a wooden board onto the waters of the Danube on the Feast of All Saints, in memory of all those who perished in them.

The older generations recall clean water in the river, which sounds incredible today. They say it was safe to drink the water from the Danube branches. This statement is proved by the abundance of fish in the Danube as well as its natural swimming pools.

The Danube also provides other material that could be exploited in large quantities, namely gravel and sand. Most of the quarries were situated in its upper and middle part. The amounts needed to be quarried were determined in order to keep the waterway in good condition and arrange the regulatory works. After the construction of dams the situation changed. Extraction of these materials must be consistent with

the preservation of channel stability and security of the waterway. The extracted material is used mainly for construction purposes.

DANUBE RECREATION

On hot summer days the river provided pleasant refreshment. The most famous was the Lido swimming pool on the right bank. It represented a modified coastline, the gravel beach reached far into the river at low water levels. There were wooden changing cabins, sun beds and a small pool. There were also places for volleyball and other sports, a playground for children, a rose garden. The place provided plenty of possibilities for active recreation. In the mid-30s two swimming pools were built. The Lido gradually decayed till the 80s and has not been renewed. People used to bathe also in the branches of the Danube; one behind the Lido was particularly popular. Meadow, and sand and gravel beaches along the Pečnianske arm of the Danube were a water paradise for swimmers and kayakers. On the left bank small lakes were created by gravel dredging and during summer these were crowded with children and adults. Another recreation possibility was the wooden spa. It was a rectangular wooden structure on floats. In the middle there was a pool with a bottom and with flowing water. The pool was surrounded by wooden cabins and there was a terrace in the side of the river. They were divided into male and female sections. Tickets were purchased for two hours and the lifeguard sold bottled beer, soda or traditional crackling scones (oškvarkové pagáče).

Bathing was allowed only in assigned places, but not everyone respected the rule. There were adventurers swimming across the river, even up to today's Lafranconi Bridge or the Park of Culture and Recreation (PKO) where the Lido swimming pool was located. This was also a way of avoiding the entrance fee – one man took all the clothes and paid the fee and the other came by swimming down the river. Another amusement for young people was a wooden board tied with a rope to a tree on the bank. Standing on it young men tried to reach the middle of the river. However there have also been a number of tragic cases when rapid currents carried along incautious swimmers. This was the case behind the Lido beach where the river turned sharply right.

Watermen also belonged to the Danube and its branches. Bratislava Rowing Club was established in 1862 and in 1896 they built

a boathouse in the style of a romantic hunting castle. Unfortunately, it was demolished during construction of the New Bridge. However, the functionalist buildings of the German Rowing Association and the Slovak Rowing Club from 1931 still stand next to each other on the right bank of the Danube. The Dunajčák Kayak and canoe club was established in 1924 and is the oldest continuously existing boating club in Slovakia. Its boathouse was built in the 30s at the Lido swimming pool. In 1932 a division of the Kayak club was formed in Bratislava, with a boathouse on the left bank at the embayment in Karlova Ves. The clubs contributed to the lively social life and the watermen used to sail not only on the main stream but also on the many branches and their coves. Besides training and sailing, people met in the club houses. This was part of the rich club life in Bratislava between the wars.

In winter months the frozen Danube branches and lakes were particularly popular. They were used for skating, curling and hockey matches. It also happened that the main stream of the river froze and a thick layer of ice covered it completely so that it was possible to walk on it safely from one side to the other. This happened for example during the heavy frost in 1927 and 1928, and also in 1963. However, the Danube covered with ice evoked fear rather than sensation because in spring it could result in flooding. Thus, for example, in 1956 due to concerns that the ice could damage the bridge pillars an aerial bombardment of the river was ordered.

Many memories are associated with a ship cafe called Boon, which was anchored on the left bank at today's Slovak National Gallery. It was an old unused ship painted white. On the stern there were round tables with umbrellas. Some visitors considered cutlery stolen from the floating café as a valuable trophy, until the owner grew desperate. To prevent such thefts he ordered special cutlery with the inscription "Stolen from Boon". However this only increased the "demand" for this original souvenir. Many artists, celebrities and students used to gather here. It was sunk by allied air raids on the Apollo refinery in 1944.

FLOODS

The Danube, like many other major or minor rivers, has always posed the threat of flooding for people living on its banks. Floods occur for two reasons. The ice floods happen when the ice begins to thaw and the floes start moving, in some places obstructing the flow and the

water then spills over the edges. The summer floods are caused by the large flow of water after heavy rainfall – these can be anticipated and therefore people can prevent the damage more effectively.

From history we know of several floods threatening the inhabitants of Bratislava, the largest being in 1899 and 1954. In recent years there were floods in 2002 and 2006. The flood marks on historical buildings of the city bear witness to them.

To prevent floods, embankments were used. It is very likely that the first dikes date back to the 13th century. Systematic building of embankments occurred only in the 17th century. Already in those times a director of dams was elected in Bratislava county. Significant modifications to the bed of the Danube were made according to plans by the Italian engineer Lafranconi (the fourth bridge in Bratislava bears his name) at the end of the 19th century in order to prevent floods and build a navigation channel. Recent measures against floods were carried out in 2004-2010 in the form of protective walls and mobile barriers. The flood in 2002 was a very strong impulse for this work.

WATER RESOURCES

Thanks to the Danube, Bratislava has sufficient and good quality drinking water sources. The first pilot well was dug on Sihot' island in 1882. Municipal waterworks began operating in 1886 and drinking water has been flowing through the pipes ever since. Thanks to its good quality its needs only minor adjustments. In addition, the city has several other and younger water springs – Island Meadows (Ostrovné Lúčky) in Rusovce, the spring in the Pečniansky Forest and on the Sedláček's Island at Devínska Nová Ves, which with its four wells is the smallest one. It is worth noting that the most abundant water source is found in Slovakia in Rusovce; it has a capacity of 2,650 litres of water per second, although only about eight hundred is currently used.

BRATISLAVA AND THE DANUBE TODAY

From the mid-20th century the Danube began to gradually disappear from the life of the city. The regulation of its flow, embankments and water pollution led to a decrease and even elimination of the once very common phenomena such as bathing and recreation or fishing. The Danube became more a barrier to be

overcome by bridges, and a dangerous element, from which people need to protect themselves. Moreover it formed a strictly guarded border with Austria at its upper stretch.

After the regime changed in 1989 and especially since the turn of the millennium, the Danube gradually started to enter the life of the city. The reason is the revival of the old city traditions – e.g. the International Festival of Water Sprites with the best fish soup competition, or the annual laying of wreaths on the water surface on the All Saints Feast. There are also commercial, or marketing efforts that seek to exploit the potential of the river. For example the city beach with transported sand has opened on the right bank of the Danube every year since 2007 during the summer months. In 2010 two commercial projects were opened on the left bank – River Park and Eurovea with retail shops, office premises and apartments. Especially the latter managed to bring life to the waterfront and create a recreation zone there. They gave people physical access to the water by constructing an attractive green waterfront with extended terraces. The new building of the Slovak National Theatre and the statue of a national hero located nearby also contributed to the creation of a new city district here.

People are exploring the magic of the Danube also thanks to the attention that is currently devoted to preservation of the floodplain forests and their rich fauna and flora. The international cycle route, construction of houseboats in branches of the river, introduction of a regular daily connection to Vienna by the Twin City Liner and other activities support the tourist potential of the river.

The river Danube and its banks have dominated the city of Bratislava. It is a border but also a link between countries, nations and people. In the past it offered food to fishermen, pleasure from bathing in river pools or in the river branches, a pleasant time spent in the Boon ship cafe or in the Aucafe restaurant on the banks of the river, romantic ferry and ship trips. Apart from the pleasant events, old Bratislava citizens can still remember also the horrors of the flooded Danube.

The Danube was and still is an important part of the life and identity of Bratislava's inhabitants. It is therefore very gratifying to see the current trend of bringing it back into the life of the city.

SOURCES AND LITERATURE

Boon. <http://www.plavba.net/products/boon1>

Dunaj, jeho ekosystémy a ľudská činnosť. PrirF UK: Bratislava 2011, 370 p.

Dunajská plavba. <http://www.plavba.net/dunajska-plavba/>

FEGLOVÁ, Viera

1991 Dunaj a jeho brehy. In: *Taká bola Bratislava*. Veda, Bratislava 144–153.

GUSTAFIK, Jaroslav

2009 *Spomienky staropetržalčana*. Marenčin PT, Bratislava

POSSIBILITIES FOR ETHNOGRAPHICAL RESEARCH ON A SZEGED HOLIDAY SETTLEMENT

In many places along the major rivers in Hungary there are holiday settlements offering special possibilities for spending leisure time for those who possess holiday houses there. Along the lower reaches of the Tisza, such holiday zones are found not only in the vicinity of Szeged but also at Mártély, Mindszent, Szentes and Csongrád. They can comprise as many as several hundred houses, often raised on stilts. During the seminar we conducted interviews with the owners of such properties, made an on-the-spot study of the holiday settlement known to the people of Szeged simply as “Sárga” (Yellow), and examined the archive of the Tömörkény István Holiday Association. I have continued the research since then and would like to report in this article on the results obtained so far.

POSSIBLE WAYS OF DEFINING THE SECOND HOMES

The phenomenon I examined can best be grasped with the concept of “second homes” that numerous disciplines have attempted to define and interpret in recent years. Foremost among those making such efforts have been countries where broad social strata possess structures designated by various terms (e.g.: Finnish: *mökki*, English: weekend home, summer cottage etc.), usually far from cities, in a rural environment. There are many different variants of second homes; in our case the types linked to summer holidays are the most common. Orvar Löfgren has pointed out that in Sweden the first generation of holiday home owners belonged to the urban elite, but in the course of the 1920s and 1930s the social basis gradually widened as clerical workers and public servants began to erect less imposing buildings. The lifestyle of families who spent their holidays in the country differed radically from that of urbanites as great emphasis was placed on various sports activities, sailing, rowing, hiking or fishing. Holiday communities at the seaside grew rapidly, while the hotels gradually emptied as more and more people wanted to own or rent a house of their own, and whole seaside villages were eventually bought up. Those who could not afford

to buy an old building built a new one, but in a style that perfectly symbolised the Swedish summer holiday ideal. In Norway official statistics report the existence of more than 400,000 holiday buildings that can be classified in two main groups. Those on the coast are often found in villages and are linked to sailing, while such buildings became popular in the mountain areas in the 1960s and offer excellent opportunities for skiing in winter and for excursions, fishing and gathering forest fruits in summer. There can be many different motivations for maintaining a second home as city dwellers buy or build holiday buildings in rural areas for various reasons. Some people like a simple way of life close to nature, others go on a kind of time travel when they periodically return to the scene of their childhood.¹

EMERGENCE OF THE HOLIDAY SETTLEMENT, TAKING POSSESSION OF THE FLOOD PLAIN

The holiday settlement known as “Sárga” is located in the immediate vicinity of Tápé and within the public administration area of the city of Szeged. It is on the flood plain of the Tisza and comprises several hundred buildings owned by various institutions or companies and private individuals. The bathing beach is opposite the mouth of the Maros river, at the entrance to the “Winter port”. From time to time the river covers it with a thick layer of sand, probably the origin of the area’s name (Yellow). This stretch of the river bank is very popular, especially on hot summer days when hundreds of people come to seek relief in the river. From the beach to the Kiskőrössy fishermen’s inn² a road that in places can be used by cars runs parallel to the river³, with side roads branching off in the direction of the embankment. A survey made by the Szeged Planning Enterprise in the mid-1970s described the road conditions as follows: “*The inner roads follow the irregular limits of the plots of land and their width changes irregularly. A paving of 80 cm wide concrete slabs is found in only a few places, and because of the size is suitable only for foot traffic. The short 1.50 m. monolithic concrete footpath leading to the embankment is an exception.*”⁴

¹ For more details, see: Löfgren 1999. 109–154; Bendix-Löfgren 2008. 7–16.

² The Kőrössy Fishermen’s Inn beside the Tisza opened in 1932 and served a variety of dishes (fish soup, fried fish, pasta with cottage cheese) and drinks. Délmagyarország 17 July 1932. 4.

³ One stretch of this route, a kind of waterside promenade, was called the “Gold Shore”.

⁴ Documents of the Tömörkény István Holiday Association.

Compared to the bathing houses, the holiday settlement offers a different way of spending leisure time since the buildings provide suitable conditions for prolonged stays. Even nowadays many families move out to the “Sárga” for the summer months, which not only means that they spend their leisure time beside the Tisza, but during this time the buildings function as real homes. The local residents who undertake this distinctive way of life are not all people who live for most of the year in housing estates or multi-storey houses in the city centre: some live in Tápé on the other side of the embankment and move out to the Tisza flood plain for the summer months, preferring to spend their time here rather than in their permanent homes. The technical survey drawn up by the Szeged Planning Enterprise characterised the property owners as follows: *“the old area is inhabited mainly by pensioners who like to build for themselves in their spare time, with limited means. These buildings meet their demand for fresh air and rest during their spare time. In the new areas luxury demands also appear besides the desire for healthy rest and at the same time they are marking out their own estate (fencing off their part of larger blocks, creating kitchen gardens from green areas).”*⁵

The Tisza riverside began to be transformed into a recreational space in the early 1920s, but it was only from the 1950s that creation of the holiday settlement gained real impetus.⁶ In 1922 the Szeged press reported that a new bathing place was being created in the territory of Tápé, in a place that had become popular earlier during the Serbian occupation of Újszeged, when the Szeged Park Baths Ltd. had suspended its operation. When the situation was consolidated that stretch of the riverbank was forgotten, but in the summer of 1921 workers built a small bathing cabin there. In 1922 the Szeged Workers’ Physical Training Association decided to develop the beach, and succeeded in obtaining support for the project. According to a press report at the time, the action was particularly noteworthy because “it extends regular Tisza life right up to Tápé” and ensures the conditions for “healthy summer life” for several hundred children.⁷

⁵ Documents of the Tömörkény István Holiday Association.

⁶ In the first half of the 20th century among the orchards in the flood plain at Mártély there were already villa-like structures that not only served farming purposes but were also used for leisure time. In 1937 in Szentes the local tourism committee decided to offer for sale blocks of land beside the Tisza suitable for building “weekend houses”, but it seems that the plans were not put into practice.

⁷ Délmagyarország 23 July 1922. 6.

It would appear from the available sources that possession of the flood plain did not take place in an organised manner, as a document dated 22 October 1957 also reported: *“The holiday settlement at Sárga came into being spontaneously at the initiative of Szeged workers and with voluntary work. This holiday settlement already belonged to the workers during the time of Horthy fascism, when workers could not afford costly boathouses or expensive bathing places; workers from Szeged came out here, changed among the bushes, and enjoyed the cool waters of the Tisza. They held gatherings here that the older workers still talk about. Perhaps these workers’ traditions are the reason why the workers of Szeged built their holiday settlement here ...”*⁸

In the mid-1950s there were 107 buildings with various wall structures on the flood plain.⁹ At first many of them were simple board structures with a single room where the only furniture was a bed, table and chairs. However, in the 1950s single-storey bathing cabins built of bricks and concrete divided into a terrace and changing room began to appear, followed by holiday houses in stilts, often with attics. Buildings with a kitchen on the lower level and rooms above form a separate group. Their design was almost certainly influenced mainly by the floods as the owners of buildings here raised them to protect their belongings from the periodical inundations.

In the 1950s it still appeared that the floods did not basically determine the everyday life of the holiday settlement. As a description of structures by the Szeged Planning Enterprise also noted: *“The area is located to the east of Szeged, on the right bank of the river. The area is around the national elevation, +80.00 m. The highest measured water level (1932) was 39.32 m above the 0 point at Tápé. The 0 point of the water gauge is at 74.39 m. above sea level. Smaller inundations must be expected in the area around every 7-8 years. Icy waters rise to an average of approx. +7.00 m, that is, around or below 81.39 m they subside, consequently serious damage by icy waters does not have to be expected in the area.”*¹⁰ But a drastic rise in the level of floods after 1970 and the longer duration of flood waves resulted in dramatic changes that had a negative effect on the life of the holiday settlement as flood waters also inundated the upper levels of structures on stilts.

⁸ Documents of the Tömörkény István Holiday Association.

⁹ Earlier there were only two bathing cabins near the beach, probably built by the workers’ sports association.

¹⁰ Documents of the Tömörkény István Holiday Association.

Furniture and electrical appliances (refrigerators, microwave ovens, television sets, etc.) were ruined, it took months after the waters subsided for the walls to dry out and renovations could begin. Because of the prolonged floods there were years when the holiday homes could not be used at all during the summer months. Under the negative impact of a number of factors (the drastic rise in flood levels, the increased duration of inundations, the costs of renovation, etc.), in recent decades growing numbers have given up this way of life; as a result many buildings changed ownership or have been entirely abandoned. An article that appeared in March 2007 under the title “Sárga holiday settlement neglected” described the state of affairs as follows: *“The Szeged Sárga holiday settlement is falling into decay. According to those who live out there, at least a hundred owners are offering their holiday homes for sale. There are a few buyers, but properties change owners very slowly. You can buy a shack for a million Forints, but there are owners who value their weekend house at six million. Everyone is worried about floods (...) There are whole rows of abandoned holiday cabins. During last year’s flood their roofs could barely be seen above the water. The walls are crumbling, there are mounds of mud in the yards. Many people gave up after last year’s flood, they have abandoned their shacks. (...) The Sárga settlement is no longer what it used to be: there are many dilapidated, neglected buildings. The streets are muddy, the trees untended, in several places there are piles of rubbish.”*¹¹

LEISURE TIME AND COMMUNITY LIFE

The holiday home owners and users in the Tisza flood plain engage in various leisure time activities, among which swimming and bathing are closely linked to the river. There are opportunities for sunbathing on the beach, or along the edge of the river on jetties constructed from empty metal barrels, iron pipes and wood, adjusted to the changing water level with steel cables. These structures are often dragged up to the shore for the winter months, to avoid damage from ice floes. In 2007 there were approximately 50 jetties in the Sárga area, used to tie up rowing boats, flat boats, for fishing or sunbathing. At first the holiday home owners used flat-bottomed wooden boats on the river,

¹¹ Délmagyarország March 2007.

made for them by craftsmen in Tápé or the vicinity. These craft are driven by 4-5 HP Tomos engines made in Yugoslavia. A few people have bought decommissioned police rescue boats from Budapest. One man later had a boat maker build a fibre-glass boat able to seat seven persons and powered by a 50 HP engine. The family used it on special occasions to cover longer distances, but went fishing in a flat-bottomed boat. A few holiday home owners bought high-powered motorboats that can be regarded as status symbols as they represent their financial situation and social standing. The boats are used not only on the Szeged stretch of the river; on occasion people also visit the area around Mártély or Mindszent where the sandy beaches in the bends are good spots for bathing.

On 22 October 1957 delegates from the enterprises and institutions involved held a meeting where they elected a temporary board. They set as a task to survey and map the area, to organise a security service to protect property, to create the main traffic routes and drill an artesian well. A decision was adopted to establish the Szeged Tápé Holiday Association, that later adopted the name of István Tömörkény. The organisation set itself the principal goal of providing holidays and entertainment for members, but it also strove to ensure that the holiday settlement was kept clean, to keep order, to bring to order anyone causing a disturbance, to protect public property and ensure the respect of public health regulations. The obligations of members included respect of the rules, the payment of membership fees, maintenance of buildings, erection of fences, etc. A five-member administrative committee elected from the members for a period of five years handled affairs. During its existence the organisation amended its rules on several occasions; it could be an interesting task for the future to examine those rules. The association has its headquarters in the holiday settlement, with space for archives and an office. The association strives to use the membership fees primarily to cover the costs of water used on the properties and rubbish removal but occasionally there are also other costs, for example collecting and removing flotsam after floods.

Before 1989 the association also strove to cultivate labour movement traditions; one visible and tangible manifestation of this is the monument erected beside the Tisza on 20 August 1961. The inscription was removed in the early 1990s but the text has been preserved in documents: “<Sárga> *One of the places of the*

revolutionary organisation of the illegal workers' movement in Szeged. During the dark years of repression workers, peasants and intellectuals loyal to the people joined forces under the leadership of the party to work for the socialist future. In memory of their work on behalf of the successors, Tömörkény István Holiday Association.” Before 1989 representatives of the association regularly placed wreaths at the monument on May Day and before the 7th of November the area was tidied. After the change of system, attempts were made to change the meaning of the monument, but the spatial composition designed by the Szeged Fine Arts Guild symbolising the meeting of the Tisza and the Maros rivers was never built, despite the fact that the municipality of Szeged allocated support of 100,000 Forints for the purpose in 1993.

The findings of the fieldwork indicate that the holiday settlement is divided into smaller communities that can take various forms. One typical form is when 4-5 neighbouring families regularly come together to celebrate name days and birthdays. There are also examples of such gatherings being held at the beginning of the summer season, most often in early May. In the past other special occasions included 20th August when groups of holiday owners with their families and friends watched the fireworks from motorboats and flat-bottomed boats on the river. In recent years we have been able to witness the emergence and shaping of a special local feast closely related to the holiday settlement where the Saint Stephen People's Celebration by the River was held for the tenth time on 20 August 2015. The fishing and fish soup cooking competitions, together with other programmes, provide an opportunity to form and strengthen contacts within the community, to construct a kind of local identity.

SUMMARY

The holiday settlement on the flood plain of the Tisza contains second homes where many families still spend their leisure time. Presumably the holiday buildings are used because the owners wish to step out of their urban existence and enjoy a way of life that is close to nature. Compared to the floating bathing houses, the holiday settlement offers other leisure alternatives because it provides the conditions for longer stays. The “Sárga” settlement arose from the 1950s, although bathing and bathing culture had been present in the area earlier, in the early 1920s when private persons and various enterprises and

institutions began to erect buildings. In the coming years research could be directed at a detailed analysis of topics that have only been touched on in this article, to explore different aspects of the culture of this distinctive holiday community.

LITERATURE

BENDIX, Regina – LÖFGREN, Orvar

2008 Double Homes, Double Lives? *Ethnologia Europaea* 37. 7–16.

LÖFGREN, Orvar

1999 *On Holiday. A History of Vacationing*. University of California Press, Berkeley–Los Angeles

“YELLOW MUISTIHUONE” AND CONCEPTUALIZING THE RIVER AURA

INTRODUCTION

Imagine an aerial picture of Finland, large expanses of blue water surrounded by green forests. Some small blue strips connecting the interior with the coast. It is commonly known that Finland is famous for its thousands of lakes. A lot of Finnish people cannot even think of moving anywhere else than to the next lake, village or town. On the other hand some of us are totally tied up with the salty and windy seaside weather and landscape. Perhaps one extra category within “water people” is those urban dwellers who like to underline the connection of town, history, river and culture. This urban river tribe is of course known in other countries and can be found as well in London, Budapest, Prague or Szeged. Riverside apartments are usually more expensive and in many cases you can find the best restaurants and shops on the riverside. The main walking routes are along the river banks. In many towns dock areas are under renovation and new plans transform industrial areas and buildings into cultural centres.¹ The river is everywhere clearly an important part of the changing city image.

For a few of years, I have been working on the ethnological river topic, mostly with urban rivers, Kokemäenjoki in Pori, Aura in Turku (both in Finland), Tisza in Szeged (Hungary) and Danube in Novi Sad (Serbia). In all those cases it has been a question of *urban environmental ethnology*, but also of *developing ethnological fieldwork tools and methods*. The river has been the main actor, both subject and object. Quite similar research environments can be found in art history, sociology or human geography and humanistic landscape studies. In my cases however, the most important is oral history and recalling the past, including the relationship between man, river, space, place and memory. In modern urban ethnology discipline borders are not so tight (cf. urban anthropology or urban geography) and theoretical influences and methods are used together. In some discussions the deepness of the

¹ Cf. Industrial Heritage between Land and Sea – project (Turku) with several European partners.

city (and river) is closer to individual experiences, but as well our target can be seen as collective experiences. So, I have my own river, which is perhaps a part of another man's river, but not the same. In a Finnish motto of the project we wrote: "Kaikilla meillä on jokemme" (We all have our river).

In our project "Kerrottu ja koettu Turku" (Turku – Told and Experienced)² we tried to find those individual voices inside the common river discourse. Personal rivers become the river Aura. In the analysis this comparative process between individual and public generates more useful material. Though the project material is the starting point, it leads to new hidden memory places, local stories and names and to a "micro-geography" of the river. In this article I wish to describe especially some efforts to increase our field interactivity and accessibility in researching the river, but also to present some preliminary results about these ongoing projects.

In our work oral history, historical knowledge and archives are also combined with the idea: how the river happens. We have to be aware of the historical local facts (institutional information) such as the years when the bridge or the dam were built, but the most important question is about individual experience and later categorizing, conceptualizing and interpreting the data. However at first we should ask: How to make the field and how to work there?

In my paper I use our local river Aura as an example. It is about 70 km long, it flows to the sea after a short visit in the neighbouring communities of Oripää, Pöytyä, Aura, Lieto and Kaarina. There are certain parts which are clearly urban and some which are rural or nearly so. However the river Aura is more than urban or rural. Because of this in the following I try to find some concepts given by the river users, but first the background.

This article has at least three different backgrounds: At first the topic is combined with my river interests in the 2000s. Secondly I must note the international SemEthnoSz water seminar in Szeged. I took part in this seminar with two younger ethnology students from Turku and during the week we had a lot of good discussions about the river Aura, too. We tried to define typical urban river features and tried to find the borders between urban and rural river. Later during the 10th SemEthnoSz seminar we were able to use and further develop those ideas, this time in Szentes. I would like also to add my experiences in

² "Turku - Told and Experienced" was one of the Turku 2011 projects. See also : Arvio 2011.

Novi Sad, Serbia, because in this case I had an excellent opportunity to work with students of architecture and urban planning. The Danube is of course quite different from the river Aura, but a lot of questions are common.

FROM LOCAL CULTURAL PROCESS TO EUROPEAN CULTURAL CAPITAL

The river flows today, but it also has both its history and a future. Parts of the past are still visible. Stone Age settlement sites and Bronze Age graves guard the river valley. Koroinen ruins near the Halinen rapids and Turun Tuomiokirkko (Cathedral) tell about the official and governing nature of this river area. They also give a positive identity to the surroundings and local inhabitants. So, in our case the river Aura is not only historical process, but also a crucial part of modern positive areal brand building. The river Aura valley is the very first area for Finnish agriculture, industrialization and urban structures (Turku). The symbiotic relationship between sea, land and river is hundreds or even thousands of years old. Actually there have been two important routes between the sea and the interior: the Hämeen Härkätie (medieval road) from Turku to Hämeenlinna and the river Aura, which was navigable even for merchant vessels. As the land slowly rose (an Ice Age effect), the water route becomes useless for bigger vessels.

All these discourses in a way culminated when Turku (Finland) was elected as a European cultural capital with Tallinn (Estonia). During the open application process I submitted a proposal paper “UMK” (Urban Memory Machine). This concentrated on research on the town and especially memory places, including the river Aura. At the same time our department of history started to build up an application “Kerrottu ja koettu Turku” (Turku – Told and Experienced). They contacted us to combine our efforts and after some negotiations I transferred my river topic to this larger application. Later this project was constructed as a two-part programme: the first part concentrated on the river Aura and the other part on the women’s town.

TRADITIONAL CULTURE RIVER

Turku and the river Aura have always been like sisters or brothers, at the same time both also like servant and landlord. In Kassila's documentary film "Kolmen kaupungin kasvot" (Faces of three towns) made in 1963³ this river is in the very centre when speaking about Turku. According to the film the Aura is democratic and Turku aristocratic. It is true that the Aura is not on the same size scale as the great European rivers, but its meaning for locals is just as important. It is the heart of agriculture, an ancient cultural route, the urban edge and a vital background for industry. This presence has also created the situation of bad water quality. For a very long time it was a common habit to discharge all the waste waters into the river. In recent years the situation has improved. The colour of the water has however always been grey because of the clayish soil. This is not important for those living along the river, but someone coming from outside connects this colour immediately with serious pollution (as did my students in Novi Sad, too).

We have to remember that everyday life river culture nowadays means different things than it did some hundred years ago (e.g. from agriculture to creative industries). Iceboxes no longer need real ice sawn from the river. Hunting or fishing are no longer as important as they were. People used to get together, dance on the bridges, skate on the frozen river and keep cows and horses on the river banks. In our case industrial places, like water mills and small factories created an upper river village environment. The urban stretch included also bigger factories, and the dockyard has been perhaps most important. In recent years the river itself has become increasingly important. Traditional river fish markets have new competitors, such as music festivals, concerts and plays. The river is no longer only a route or edge. This has been noted also by the city, new lighting and wall stones bring new possibilities. We let the river happen.

TURKU 2011 CULTURAL CAPITAL WITH SOME PROBLEMS

The small boat route and huge areal cloak became more active, clean and visible already in the late 1900s. Quite suddenly there were a

³ Kassila 1963.

couple of restaurant boats, environmental art, new lighting and plants, which create a totally different atmosphere and townscape than before. The river is almost like a part of the street system, some kind of a market place, certainly a public place.

This was clearly seen in the 2011 programme, especially in opening ceremonies, but also in many smaller chosen programmes. Huge waterbird sculptures in the river and seal sculptures on the banks showed something extraordinary for locals and tourists alike. Not only the official “cultural sector”, but also everyday life is nowadays closer to the river. In summer people can get together in the riverside grassy fields. The river Aura is a popular canoeing route and a lot of family boats are moored along the city centre. Those light blue small boat anchoring poles are back in the summer and the whole “river discourse” is much more positive than some years ago.

People are more interested in the condition and future of the river. One good example is the question of bridges. There has “always” been a couple of bridges joining this part and the other part. Turku was a little bit unlucky during the 2011 culture capital year. One of the great central bridges (Myllysilta) partly collapsed and was later demolished because of serious damage. It was not only the local bridge accident which was discussed, but also the whole Turku brand. The new bridge appeared quite soon and it has a lot of artistic value, too. However there was another bridge to come in the very centre of the town. For some hundred years the old Market place had been connected with the other side of the town by a light bridge. In the early 2010s there were new ideas for the similar light traffic bridge which was to be built about two hundred metres downstream. The so-called “Pennisilta” or later “Kirjastosilta” has been moved to the river bend. The idea was perhaps good, but the new place aroused a lot of protests. This part of the river was ranked as perhaps the foremost riverscape in Finnish river iconography. This panorama to the Cathedral is (was) a national treasure and some of the citizens were strongly against the process⁴. We even took part in the discussion with the master dissertation of ethnologist Maria Herrala. She wrote her MA on the influence of the bridges on the townscape of Turku. The juridical process took an unfortunate turn for the town, which started to build a new bridge in late 2012.

⁴ At first there was a public address and later a new demand signed by a number of persons (two architects, professor of geography and even the writer of this article).

It was not only the bridge process which showed us the increasing need for interactive discourse with the townspeople. Our small projects had such results that finally we decided to develop something new in the area of urban ethnological field methods. It was obvious, that we needed more interactivity and publicity. In the very beginning it was only the idea of mobility, but after some months we were ready for the mobile and interactive “Muistihuone”, a real movable building.

WHAT, WHERE, WHY AND WHEN IS THE YELLOW MEMORY ROOM?

The writer of this article was responsible for the sub-project “River Aura as cultural environment”. From the very beginning of the project the river was connected with all three tasks of the university: research, teaching and so-called third task, working with the society. It was also very important that our geographical area covered the river Aura from its first metres in Oripää to the Turku harbour.

The idea of the interactive research method was discussed earlier, but real planning and construction work were done during my course on “Kulttuurin tuotteistaminen” (creative industries) with a small group of B-level students. The course was a success because everybody was eager to develop our ideas. This was the case also in very practical needs. When we had to get a carpet or curtains, somebody brought those from her/his home. We tried to collect especially place memories, but to reach our informants we had to create good places for our “MUISTIHUONE mobile office and exhibition room”. Those places were based on city nodes where we could reach enough interested people. We of course also visited several planned places. Only one place was a disappointment, namely Manilla (old factory, which is nowadays a cultural centre). The problem was that the entrance between buildings was too narrow and we had to leave Muistihuone outside and also in a peculiar position.

That meant mostly places with a good number of people passing through and potential interviewees. It was not only to get interviews, but also to present our former results (panels and photos inside and outside of the cottage, books), build new networks and to find a place for discussions. This concept was as much a methodological experiment as a practical way to collect data and have an exhibition at the same time. With this mobile cottage we also had an opportunity for marketing

the whole Turku 2011 project. From our point of view this project was like an umbrella with its lectures, studia generalia, teaching, areal workshops and workshops with other projects (like Koroinen). Instead of the light plastic rain cover we very early turned to the idea of a real mobile cottage. There were good models on the neighbouring construction sites where we also visited. I was in contact with two major construction companies (NCC and YIT) to find out the possibilities. We needed the cottage itself, but also all the logistics. I was happy to find that both companies gave us a green light with the whole package, including logistics. Surprisingly the problem was with the 2011 foundation, which informed us that those companies could not be our collaborators. The reason was that they (2011 foundation) had already chosen another company, namely NN. According to all our discussions and e-mails this was not true and our project spent some very busy weeks to clarify the situation. However after those weeks we were able to reach an agreement with YIT. We got the brand-new yellow cottage (we added some blue and red ball stickers) and what was just as important, the company moved it from one place to another with a lorry following our time schedule. Our tour started from Kyrö and continued both in the countryside communities and in chosen Turku places along the river Aura. We had a couple of students who kept our “Muistihuone” open. Actually there was also the field work course, which contained some practising parts during the process. We collected about 2000 visitors over the summer. I will describe this work and the data collected in more detail in another forthcoming article, but here I wish to briefly point out more generally something about the river concept itself, the things which were important to our visitors.

GOALS AND CONCEPTUALIZING

When analyzing this whole project, I shall attempt to summarize our work in three main topics: 1. method and research work in environmental ethnology, 2. Habits, customs and new possibilities in teaching and 3. interactivity with the (local) society, more widely the so-called third task of the university.

One of the most interesting topics is how we conceptualize the river itself. How this waterway is understood as a cultural and social infrastructure. In a way we continue the discourse between rural and urban ethnology, too. In our case we operate in both milieus and also try

to combine our knowledge from both research traditions. So, riverside saunas and urban restaurant boats are equally valuable actors. In our everyday life orientation we like to underline the meaning of (hidden, forgotten) memory places, both individual and collective. However there are also several other questions, like discussing the coalition of concepts: accessibility, dialogue, interactivity, memory place, (cultural) landscape, environment, habitat, aesthetics, topophobia and -filia. We can also speak about different kinds of resources, like economic resource, social resource or nature resource. With all of these we can find data which relates us to both built and unbuilt infrastructure. One of the final goals is that we could also use these data and results, not only at the university, but in the work with schools, foundations and different kinds of other organizations, too.

During the project we had several different kinds of working models or forums. First of all we arranged seminars for our co-workers and students, but also *studia generalia* for all those citizens interested in our topic. More specifically we collected material in smaller workshops. At the university we linked our project to the courses of ethnology. This means also that students wrote their papers for the project⁵ (e.g. Herrala 2011). There were very useful web pages for the blog writings, photos, exhibition and collection tools. We devised e-questionnaires, and also offered shorter and easier versions for informants. Students and researchers also wrote blogs for those pages. Perhaps most important was however the “space”, our mobile experiment “Muistihuone” itself, because there we could make better contact with the people. Some of them had already visited seminars or written their stories and some visited more than once.

Of course we tried to use all earlier experiences and find new questions. The first traces of my river ethnology appear in the very beginning of the 2000s. At that time we had some collaboration with River Aura foundation and our first publication “Muistojen myllyt” came out in 2004 (Salenius – Virtanen – Komulainen 2004). Some years later we launched wider fieldwork concerning everyday life in the river valley. Both projects also produced mobile exhibitions for museums, libraries and some other public places. In addition to these, collected data was used as source material for the research “Aurajoen Muisti – kertomuksia jokiarjesta”, which is to be published in 2014 (Virtanen 2014 in print). All the material collected with “Turku – Told

⁵ Nyyslä 2009; Kostet 2009; Herrala 2011; Simola 2011.

and Experienced” has been archived to TYKL-archive (University of Turku).

We tried to grow our “river people network” from the very beginning. The first seminar was arranged in Turku Water Works in Halinen. Those seminars and workshops continued later at Lieto, Rusko and Turku libraries. In some cases we had both exhibition and lectures, but at the same time tried to collect new data with mental maps, questionnaires and interviews. I have to note that one of these workshops was open for immigrant women only! That is also the moment when the Tigris is first mentioned in our materials. For marketing those events we published a couple of flyers and different kinds of cards like information papers.

FROM ANCIENT NATURE ELEMENT TO FUTURE CULTURE ARENA?

This river is like a self-cleaning part of the environment to most of the Turku people: dirty greyish and flowing slowly. Like our grey everyday life, our river is however deeper and more meaningful. The image of the river is mostly historical and cultural. Turku has always been a river town and it was obvious that our cultural capital 2011 includes this river, too. When reading those applications, you can find river topics from many connections. Mostly those were not research proposals, but performances, children’s culture, environment art and so on. In those cases the river was more like a suitable arena or “public main street” for all kinds of events. It was also seen more like an object, not a subject. Local river discourse tells about urban technical infrastructure (a part of the street system), bridges and more widely of the urban built environment. It is also clear that before our project, the rest of the river (the rural part) was not so much discussed. Our work and analysis reaches from the harbour to the first springs of the river. The small stream grows as it flows towards Turku. Some main rapids give more power and at the city centre it becomes quite calm and ready to meet the sea.

From the temporal point of view, the river is both a long cultural project and a floating moment at the same time. You can see prehistoric sites even today, but at the same time you can be a part of the decision-making process for the river’s future. This is one of the most interesting questions: how is it with the river’s future? This should be one of the main tasks in our research: How is it with the river in 2030?

RESOURCE FOR EVERYDAY LIFE

We can think that the river is the reason for the (pre)historic sites around it as well as for the modern cultivated fields. It is an everyday life route for moving from one place to another, but it is also a source for food and other resources like leisure-time activities, hay loads, small animal furs, water and ice blocks. Different kinds of niches open one after the other every year. The relationship between local people and the river nature however changes because of the changing technical infrastructure, but also e.g. because of the changing quality (or volume) of the water. We do not speak here about flood effects on the same scale as the flooding caused by many bigger rivers. It is a little bit surprising that the most common resources mentioned in Turku discourse about the river Aura are those connected with the rural milieu: all those salmon rapids, almost 40 different fish species, swimming places, watermill ruins and agricultural landscapes create balancing factors for the urban industrial river. On the upper stretches of the river the water itself has been an important resource. It has been used for fields, as drinking water for cows, as ice blocks for the preservation of milk (sawn in the winter, but used until late summer to keep milk cool). In the urban milieu the river used to be like a long small boat harbour. There were also certain places for the archipelago boat traffic. This continues even nowadays with numerous tourist boats.

Nowadays there are very popular places for sport fishing (Halinen, Nautelankoski), but some decades ago most of the riverside families tried to catch fish (pike, bream, perch, salmon) for their table, too. It was the same with waterbirds and crabs. We cannot forget all the mills which were built to use water power. In some cases we can also find some industrial traits like upper river dairies, the Manilla urban rope factory and distillery, the Barker cotton mill or leather fabric in the Aura centre. In the very centre of Turku we can find specialized parts like the dock area and harbour for the giant car ferries. In the town centre the riversides are constructed with stone walls and good electric lighting which create a totally different atmosphere than on the upper river. There are also more than ten restaurant boats (at least three are open in the winter) in the centre.

One of the rapids is more or less connected with the city centre and situated at the suburb of Halinen. This place is famous for its industrial history, but is also known as a modern fishing place where even salmon can be caught. That is why the town also constructed

concrete steps for the fish swimming up the river. The building of the river Aura Foundation (our important collaborator) is also situated on the bank of the Halinen rapid.

RIVER AURA AS TECHNICAL AND ART ELEMENT

The river is usually both the route and the edge. As well it is a collection of technical solutions. Bridges must be built, but those must allow the traffic, too. There are some other main "problems" in the history of the technical river discourse. The river Aura, as well as many other rivers, has been an areal cloak and the quality of the water is still one of the most important themes in everyday life discussions⁶. There are a number of new solutions to avoid pollution, like field shelter areas (EU directives) in the riverside, river bottom dam constructions and of course modern equipment for water cleaning.

Streets cross the river with different kinds of bridges. In recent years these bridge discussions have been very visible (see above). One of the most interesting new results in our fieldwork is that the river is the tool and also an arena for political struggle and ways of using political power. This discussion also gave more role and meaning to our fieldwork and research texts.⁷

The Turku 2011 program turned to the river from the very beginning and it figured prominently in the big opening ceremony with fireworks and a circus-like program. It was not so much a question of the historical river value, but the idea of a suitable arena. The everyday life of the river was suddenly changed by the festivities. Both the river Aura and Turku have their own image. When branding Turku as a culture town, the river was needed, too. On the other hand, when the river is used as a local arena, it is not just any river, it is the river Aura in the old capital town of Turku. Music festivals like DBTL⁸ or some fish markets also give a certain richness to the urban river culture. Already before the Turku 2011 cultural capital year we have had a lot of

⁶ Cf. The situation and programs concerning the Danube: we have to understand the complicated situation between many countries, but the river policy is becoming more and more demanding even with small communities.

⁷ E.g. Maria Herralá's (2011) final-year thesis about river bridges was used in the highest court during the "Kirjastosilta" case.

⁸ DBTL, Down by the Laituri is an urban music festival in Turku. It happens along the riverside.

environmental art⁹ along the riverside (and even in the river, such as “Harmonia”). There have also been many plans which have not been fulfilled, like the 2011 river pavilion. This competition was meant to produce some kind of a floating building. The winner “Orko” included also an experimental idea to clean river water with a working alga system. You know now the idea of pavilion and even the place. It has not existed, but the memory is available.

INDIVIDUAL AND COLLECTIVE MEMORY PLACES

The theoretical space and place discourse varies a lot depending on the discipline. In ethnology we usually spoke about environment, but nowadays more and more also about the meaning of the space and place in the sense of human geography or critical geography. Childhood swimming and fishing places can still be with us in visual memories, the taste of the water or soundscapes of the crowd or silence. Though the relationship between public spaces and individual places needs several different scientific notes, there are my places, your places and some we know together. Those secret crab places, swimming sands or stones with names are all available, but it is even more interesting if you can access the linking story behind these.

It is obvious that many river landmarks can be understood in different ways. One excellent example is a single concrete pile on the riverbank near Halinen rapids. Covered by modern graffiti, this element does not tell so much about itself. If you happen to know that there was a bridge over the river at that spot, you can get more. Even more, if you know that it is the last remaining part of the railway bridge of the vanished ceramic factory “Kupittaaan Savi” nearby. Actually there are no other signs of the factory or the railway between the factory that has disappeared and the river bank (which was the source for the raw material).

Most of the memory places at the river are however not special landmarks, but empty places where somebody used to have picnics with friends, feed waterbirds or saw an unfamiliar butterfly. Combining all these we can create individual small-scale or micro-geographical maps of the river environment¹⁰.

⁹ E.g. Fibonacci sequence 1-55 (Mario Merz 1994) red light numbers in the smoke stack of Turku Energia or Achim Kühn’s “Harmonia” (1996) also known as the “tail of the whale”.

¹⁰ Cf. Virtanen about urban mental maps.

THERAPEUTIC RIVER

*”When our children were small and our baby fell asleep after lunch, my husband stayed as a babysitter and I went alone to the river Aura and I swam along the river and it was a great feeling of freedom and my own time, when I swam kilometres in both directions. And now, as a pensioner granny, I would still like to go to the river, if I could. I think that I almost used the river in a similar way to paddlers with their canoes, I swam many kilometres. Those times gave me great pleasure. All those visual elements were also very important to me, I enjoyed the landscape and everything I saw. It was huge... and especially relaxing, feeling and finding the balance, safety around me and certain... that nature meant everything good.”*¹¹ I can imagine that some fishermen at the Halinen or Nautelankoski rapids could tell quite similar stories. The river is important for all of us now, before and in the future. The next research project should be about the future of the river!

¹¹ TYKL/KK/2581

SOURCES AND LITERATURE

HERRALA, Maria

2011 Aurajoen sillat. Siltojen vaikutus Turun kaupunkikuvaan. Pro gradu -tutkielma, marraskuu 2011, 112 s. 3 liites. TYKL272

KOSTET, Jenna

2009 Aurajoen merkitys Turun kaupunki-identiteetille. Pro gradu -tutkielma 2009, 96s. TYKL 2695

NYSSÖNEN, Jukka

2009 Vesimaisema elettyinä ja kerrottuna - etnologinen tutkimus Aurajokimuistoista. Pro gradu -tutkielma 2009 79s., 7 liites. (22692)

SIMOLA, Anne

2011 Joki matkailun ja kulttuurin tilana – Turun kulttuuripääkaupunkivuoden mahdollisuudet Aurajokialueen matkailun kehittämiseksi. Pro Gradu –tutkielma, 2011, 80s.

Turku 2011 programme

TYKL Interviews KK/281. Told and Experienced. University of Turku. TYKL. Audio.

VIRTANEN, Timo J.

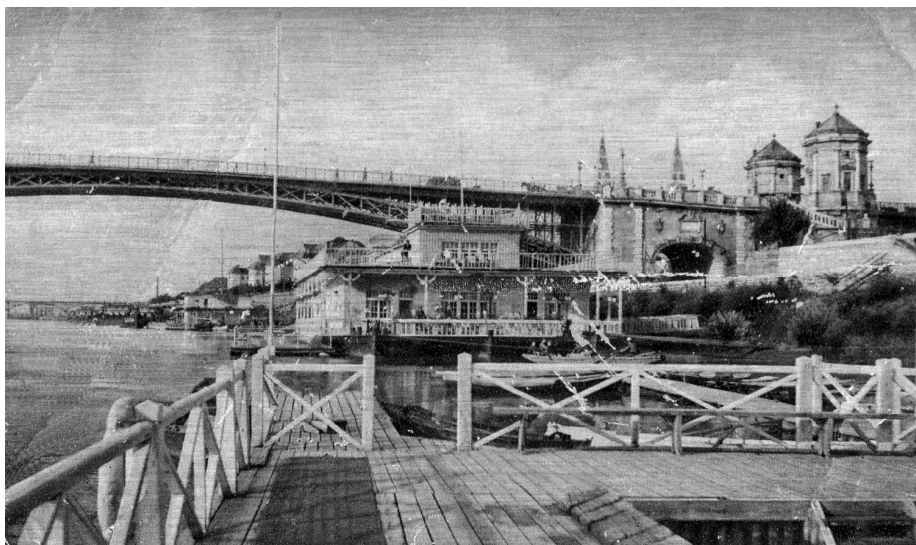
1997 Etnografiaa ja etnografiikkaa. In: *Näkökulmia kulttuuritutkimukseen*. Toim. Pekka Leimu–Teppo Korhonen. Turun yliopisto. Täydennyskoulutuskeskus. Turku.

MELLÉKLET APPENDIX

KÉPEK GYARMATI SÁNDOR TANULMÁNYÁHOZ PHOTOS OF THE ARTICLE FROM SÁNDOR GYARMATI

*Tiszaparti részlet / The bank of river Tisza
(Szanka József gyűjteményéből / From the collection of József Szanka)*

*Úszóház háttérben a híddal / Floating-house with the bridge at the background
(Szanka József gyűjteményéből / From the collection of József Szanka)*

*Úszóház a Tiszán 2015-ben / Floating-house on the Tisza nowadays.
(Fotó / Photo: Mód László, 2015)*

*Tiszaparti részlet / The bank of river Tisza
(Szanka József gyűjteményéből / From the collection of József Szanka)*

KÉPEK JURAJ JANTO TANULMÁNYÁHOZ
PHOTOS OF THE ARTICLE FROM JURAJ JANTO

Az új folyópart / The new embankment

A régi híd és a vár / The old bridge and the castle

KÉPEK MÓD LÁSZLÓ TANULMÁNYÁHOZ
PHOTOS OF THE ARTICLE FROM LÁSZLÓ MÓD

Nyáraló az 1970-es években / Summer cottage in the 1970's

*Az üdülőtelep strandja / The beach of the summer cottage area
(Fotó / Photo: Mód László, 2011)*

*Móló motorcsónakkal / Jetty with a motor-boat
(Fotó / Photo: Mód László, 2011)*

*Versenyzők a Szent István Népiünnepélyen / Competitors on the feast of Saint Stephen
(Fotó / Photo: Mód László, 2011)*

*Az emlékmű 2013-ban / The monument in 2013
(Fotó / Photo: Mód László, 2013)*

*Áradás az üdülőtelepen / Flood in the summer cottage area
(Fotó / Photo: Mód László, 2010)*

KÉPEK TIMO J. VIRTANEN TANULMÁNYÁHOZ
PHOTOS OF THE ARTICLE FROM TIMO J. VIRTANEN

A „Sárga emlékszoba” Kyrö piacterén / Yellow "Memory room" (Muistihuone in Finnish)
at Kyrö market place
(Fotó / Photo: Timo J. Virtanen)

Úszó iskola az Aura folyóban / Swimming school in River Aura
(Fotó / Photo: Aurajoki Alapítvány / Foundation)

TARTALOM CONTENTS

MÓD LÁSZLÓ: Bevezetés.....	3
GYARMATI SÁNDOR: Szempontok a szegedi úszóházak kutatásához	7
JURAJ JANTO: A Duna és Pozsony kapcsolata	15
MÓD LÁSZLÓ: Egy szegedi üdülőtelep néprajzi kutatásának lehetőségei ...	25
TIMO J. VIRTANEN : A „Sárga emlékszoba” és az Aura folyó konceptualizálása	33
LÁSZLÓ MÓD: Introduction	47
SÁNDOR GYARMATI: Considerations for Research on the Szeged Floating Bathing Houses	51
JURAJ JANTO: The Relationship between the Danube and Bratislava	59
LÁSZLÓ MÓD: Possibilities for Ethnographical Research on a Szeged Holiday Settlement.....	69
TIMO J. VIRTANEN :“YELLOW MUISTIHUONE” and Conceptualizing the River Aura.....	77
Melléklet / Appendix.....	91
Tartalom / Contents.....	99

A Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszéke által szervezett Nemzetközi Néprajzi Szemináriumok kötetei:

Issues of the International Seminars for Ethnology organized by the Department of Ethnology and Cultural Anthropology, University of Szeged:

- 1. Szent és profán között. A Szeged-alsóvárosi búcsú. / Between Sacred and Profane. The Pilgrimage Feast of Szeged-Alsóváros.** Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 3., JATE Néprajzi Tanszék, Szeged, 1999. szerk/ed. by: PUSZTAI Bertalan
- 2. Egy szent raktár. Tárgyak, szimbólumok, kommunikáció. / Sacred Depot. Objects, Symbols, Communication.** Devotio Hungarorum 10., SZTE Néprajzi Tanszék, Szeged, 2003. szerk/ed. by: BARNA Gábor
- 3. Megalkotott hagyományok és falusi turizmus. A pusztamérgesi eset. / Invented Traditions and Village Tourism – The Pusztamérges Case.** SZTE Néprajzi Tanszék, Szeged, 2003. szerk/ed. by: PUSZTAI Bertalan
- 4. Turizmus, fesztiválok és helyi identitás. Halászléfőzés Baján. Tourism, Festivals and Local Identity: Fish Soup Cooking in Baja, Hungary.** University of Edinburgh – SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Edinburgh – Szeged, 2007. szerk/ed. by: Neill MARTIN – PUSZTAI Bertalan
- 5. Nemzeti identitás, kulturális örökség, emlékezet és az Ópusztaszeri Nemzeti Történelmi Emlékpark. / National Identity, Cultural Heritage, Memory and the Ópusztaszer National Heritage Park.** SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 2011. szerk/ed. by: MÓD László – SIMON András